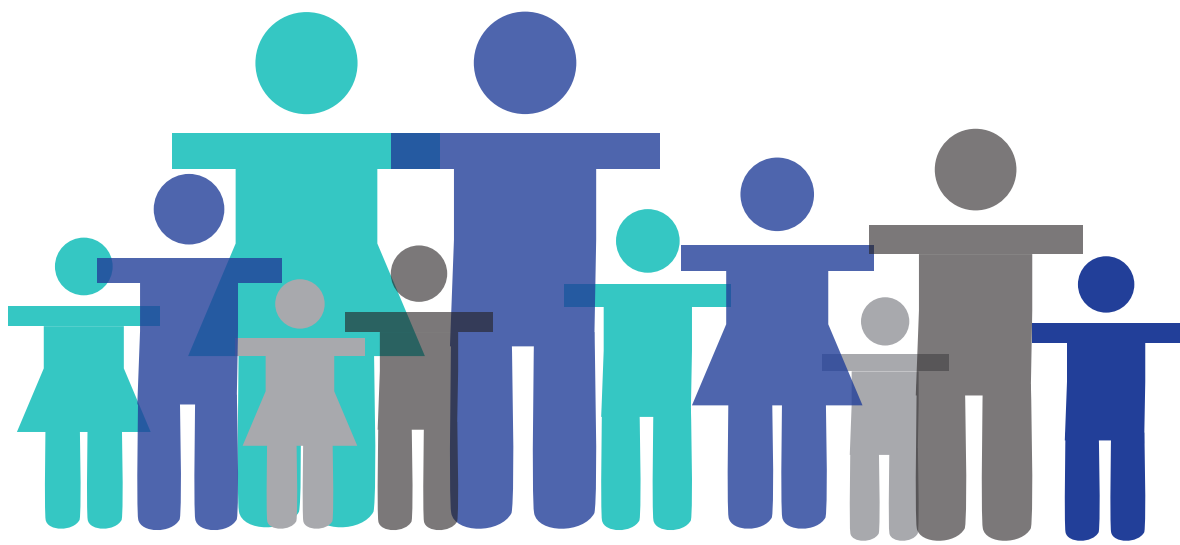

ВОДИЧ ЗА ОСНОВИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА

**ВОДИЧ ЗА ОСНОВИ
ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА**

ПУБЛИКАЦИЈА: ВОДИЧ ЗА ОСНОВИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА

УРЕДНИК: Д-Р ЖАНЕТА ПОПОСКА

АВТОР: БИЛЈАНА КОТЕВСКА

ЛЕКТУРА: ЕЛЕНА ГЕОРГИЕВСКА

ДИЗАЈН, УРЕДУВАЊЕ И ПЕЧАТ: ПОЛИЕСТЕРДЕЈ

ТИРАЖ: 1000 ПРИМЕРОЦИ

CIP - КАТАЛОГИЗАЦИЈА ВО ПУБЛИКАЦИЈА
НАЦИОНАЛНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ", СКОПЈЕ

342.71/.73(100)(036)

КОТЕВСКА, БИЛЈАНА

ВОДИЧ ЗА ОСНОВИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА / БИЛЈАНА КОТЕВСКА. - СКОПЈЕ :
ОБСЕ, 2013. - 69, 67 СТР. ; 23 СМ

НАСЛ. СТР. НА ПРИПЕЧАТЕНИОТ ТЕКСТ: УДНЉЗУЕС МВИ ВАЗАТ Е
ДИСКРИМИНИМИТ / ВИЛЈАНА КОТЕВСКА. - ОБАТА ТЕКСТА МЕЃУСЕБНО ПЕЧАТЕНИ
ВО СПРОТИВНИ НАСОКИ. - ТЕКСТ НА МАК. И АЛБ. ЈАЗИК. - ФУСНОТИ КОН
ТЕКСТОТ. - БИБЛИОГРАФИЈА: СТР. 62-69 ; ВИБЛИОГРАФИЈА: СТР. 59-67

СОДРЖИ И АНЕКС = АНЕКСИ:

МЕТОДОЛОГИЈА = МЕТОДОЛОГИЈА

ISBN 978-608-4630-50-0

И. КОТЕВСКА, ВИЛЈАНА ВИДИ КОТЕВСКА, БИЛЈАНА

А) ДИСКРИМИНАЦИЈА - ВОДИЧИ

COBISS.MK-ID 95241738

ПОДДРЖАНО ОД:

СОДРЖИНАТА НА ОВА ИЗДАНИЕ НЕ СЕКОГАШ ГИ ОДРАЗУВА ПОГЛЕДИТЕ ИЛИ
СТАВОВИТЕ НА МИСИЈАТА НА ОБСЕ ВО СКОПЈЕ.

ВОДИЧ ЗА ОСНОВИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА

Содржина

Кратенки.....	4
ВОВЕД.....	5
I. ДЕФИНИРАЊЕ НА „ОСНОВА ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА“	7
1. Што е „основа за дискриминација„	7
2. Модели на одредување на основите за дискриминација.....	8
II. УТВРДУВАЊЕ, ТОЛКУВАЊЕ И ПРИМЕНУВАЊЕ НА ОСНОВИТЕ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА.....	10
1. Пристапи при утврдувањето на основите за дискриминација	10
2. Предизвици при применувањето и толкувањето на основите за дискриминација	11
III. ОСНОВИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА	15
1. Пол и род	17
2. Раса, боја на кожа и етничка припадност.....	23
3. Јазик	27
4. Државјанство	30
5. Религија или верско уверување и други видови уверувања	32
6. Политичка припадност.....	36
7. Ментална и телесна попреченост.....	39
8. Здравствена состојба	41
9. Возраст	43
10. Образование.....	46
11. Семејна или брачна состојба	48
12. Личен или општествен статус.....	49
13. Социјално потекло	51
14. Имотен статус	52
15. Припадност на маргинализирана група.....	53
16. Друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор	55
16.1. Раѓање	56
16.2. Сексуална ориентација.....	57
АНЕКС: МЕТОДОЛОГИЈА	60
БИБЛИОГРАФИЈА.....	62

Кратенки

Водич, Водичот	Водич за основи за дискриминација
ЕКРТ	Европска комисија против расизам и толеранција
ЕКЧП	Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи
ЕСП	Европска социјална повелба (ревидирана)
ЕСЧП	Европски суд за човекови права
ЕУ Повелба	Повелба за основните права на Европската унија
ЗСЗД	Закон за спречување и заштита од дискриминација
ИПД	Меѓународен инструмент против дискриминација
КЕДПЖ	Комитет за елиминација на дискриминацијата против жените
КЕРД	Комитет за елиминација на расната дискриминација
КЕСКП	Комитет за економски, социјални и културни права
КЗД	Комисија за заштита од дискриминација на Република Македонија
КПД	Конвенција за правата на детето
КПЛХ	Конвенција за правата на лицата со попреченост
КПМРФ	Конвенција за правата на мигрантите-работници и нивните фамилии
КЧП	Комитет за човекови права
МКЕРД	Меѓународна конвенција за елиминација на расната дискриминација
МППП	Меѓународен пакт за граѓански и политички права
МПЕСКП	Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права
НП	Народен правобранител на Република Македонија
Протокол 12	Протокол 12 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи
СПЕУ	Суд на правдата на Европската унија
УДЧП	Универзална декларација за човекови права
УСуд	Уставен суд на Република Македонија

ВОВЕД

Водичот за основи за дискриминација (Водичот) претставува систематизирано и аналитичко разгледување на основите за дискриминација преку преглед на постојните дефиниции (и нивните составни елементи) дадени во меѓународното и домашното право, меѓународната и домашната практика на судовите и телата, како и во академската и сивата литература¹. Тој го појаснува нивното значење, опсегот, еволутивниот пат, отворените прашања и дискусии за значењето и опсегот на истите, и дава примери од практиката за дискриминација на определена основа, а со цел да им помогне на практичарите (пред сè на правните практичари) во разбирањето, толкувањето и применувањето на истите.

Основите разработени во овој Водич се оние кои се содржани во членот 3 на Законот за спречување и заштита од дискриминација (ЗСЗД).² Тоа се: пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор.

Водичот се состои од три поглавја и еден анекс:

Поглавје I појаснува што значи „основа за дискриминација“ и какви законски модели постојат за дефинирање на основите.

Поглавје II дава краток преглед на концептите врзани за еднаквоста и недискриминацијата кои се важни за разбирањето на основите, нивното толкување и примена во конкретни случаи или на конкретни ситуации.

Поглавје III ги обработува посебно³ сите основи за дискриминација кои се наведени во членот 3 од ЗСЗД.

Анексот содржи краток опис на методологијата според која беше изработен овој Водич.

Постојната литература која беше консултирана при изработката на текстот се состоеше од правни документи (меѓународни договори и релевантни авторитативни толкување на истите, нивните *travaux préparatoires* и домашни закони); практика на меѓународните и домашните судови, трибунали и тела⁴; академска литература (странски и домашни академски трудови); и сива литература. Големо влијание врз изработката на текстот имаа книгите и трудовите на Сандра Фредман, Марк Бел, Евелин Елис и Одни

¹ Терминот сива литература се однесува на неформалано публикувани материјали, како, на пример, извештаи, студии, трудови, итн, кои се објавени од организации, институции итн. чија примарна дејност не е издаваштвото.

² Закон за спречување и заштита од дискриминација. Службен весник на Република Македонија бр.50/2010; Одлука на Уставен суд У.бр.82/2010 (15.09.2010).

³ Види вовед на Поглавје III за појаснување за заедничкото разгледување на основите пол и род; раса, боја на кожа и етничка припадност; и религија или верско уверување и други видови уверувања.

⁴ Имињата на случаите од меѓународните судови и тела се дадени во оригинална транскрипција, со цел да им се олесни на корисниците на Водичот полесно консултирање на дополнителна литература во врска со истите.

Арнардотир, како и многу други трудови напишани за конкретни основи за дискриминација. Консултирани беа и неколку прирачници за еднаквост и недискриминација и за практиката на ЕСЧП, како и многуте тематски извештаи на Европската мрежа на правни експерти од полето недискриминација (European Network of Legal Experts in the Non-discrimination Field). Целосна листа на консултирани и/или користени извори е дадена во библиографијата.

Овој Водич треба да служи како помагало за разбирањето на основите. Тој нема за цел да даде дефиниции кои ќе бидат конечни и кои како такви практичарите би ги користеле во практика, туку да укаже на постојните начини на дефинирање на основите и на аспектите кои се важни за нивното утврдување, толкување и применување во конкретни случаи. Истовремено, тој остава простор за флексибилност и еволутивно толкување на основите од страна на практичарите.

Водичот е изработен во рамките на проектот „Поддршка за понатамошен развој на ефективна инфраструктура за еднаквост“ кој во 2013 година го спроведува Организацијата за безбедност и соработка во Европа – Мисија во Скопје. Покрај овој Водич, во рамките на ова портфолио изработени се и Прирачникот за обука на судии за антидискриминациското законодавство (2012), Водич за улогата на Комисијата за заштита од дискриминација во судска постапка и за преминување на товарот на докажување во случаи на дискриминација (2013), и Пресуди во врска со дискриминација од судската практика на Европскиот суд за човекови права и Судот на правдата на Европската унија(2013).

I. ДЕФИНИРАЊЕ НА „ОСНОВА ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА“

1. Што е „основа за дискриминација“

Постојат различни дефиниции за „основа за дискриминација“. Една од најчесто цитираните дефиниции е онаа на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП), според која тоа е „лична карактеристика (статус)⁵ според која лицата или групите на лица се разликуваат едни од други“.⁶ Според друга дефиниција, основа за дискриминација е карактеристика на еден поединец што не треба да се смета за релевантна во однос на различен третман или при уживање на одредени бенефиции.⁷

За потребите на овој Водич, се користи следната работна дефиниција на основа за дискриминација:

Основа за дискриминација е заштитно обележје врз кое не треба да се темели недозволеениот различен третман, а кое може да биде лична карактеристика или статус, или, пак, претпоставена или сродна лична карактеристика или статус преку која едно лице или група на лица се идентификува(ат) со одредена раса⁸, боја на кожа, етничка припадност, јазик, државјанство, пол, род, сексуална ориентација, религија, уверување, образование, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, здравствена состојба итн.

Оние законодавства, кои основите за дискриминација ги утврдуваат во форма на листи на основи (види Дел I-2), најчесто не навлегуваат во дефинирање на тоа што е основа за дискриминација, туку истото го решаваат или преку набројување на личните карактеристики или статус на кои не смее да се темели недозволеениот различен третман или оставаат истите да бидат одредени преку практиката. Но, не секоја лична карактеристика или статус може да биде и основа за дискриминација. Одредувањето - дали карактеристиката или статусот на кој се темели разликувањето може да се смета за заштитена основа за дискриминација, е појаснето подолу (Поглавје I-2).

Постојат различни термини кои се користат за „основа за дискриминација“. Покрај овој термин, се користат и: заштитена основа, заштитена карактеристика, беџ за разликување, основа за заштита, дискриминациска основа, итн. Тие го имаат истото значење со терминот кој се користи во членот 3 на ЗСЗД, а тоа е „основа за дискриминација“. Поаѓајќи од целта на овој Водич, а таа е да ги појасни основите за

⁵ За разлика од англискиот термин искористен во оваа прилика, а тоа е „status“, во француската верзија се користи терминот „toute autre situation“, кој во буквален превод би значел „секоја друга ситуација“.

⁶ Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen против Данска (App. 5095/71, 5920/71, 5929/72), 7 декември 1976 г., Серија А бр.23 (1979-90), 1 EHRR 711 §56. Во *Wagner and J.M.W.L. против Луксембург* ЕСЧП појаснил дека нееднаквиот третман не мора да биде врзан со основа која поттикнува предрасуди и стереотипи и ужива висок степен на заштита, туку и за кое било произволно постапување што резултирало со нееднаков третман. Извор: *Wagner and J.M.W.L. v Luxembourg*, App.No.76240/01, 28.06.2007. како во: O’Connell R, *Cinderella comes to the Ball: Art 14 and the right to non-discrimination in the ECHR*, 29 Legal Studies 2 (2009) 211, 223

⁷ ‘Handbook on European Non-discrimination Law’. EU FRA and CoE, 2010. 97

⁸ За употребата на терминот „раса“ и дистанцирањето од расните теории, види Поглавје III-2.

дискриминација содржани во овој член, во Водичот се користи терминот употребен во ЗСЗД, односно „основа за дискриминација“.

2. Модели на одредување на основите за дискриминација

Различни држави имаат различни модели на утврдување на основите за дискриминација. Може да се бараат унифицирани принципи според кои би се одредило како една држава се решава за конкретен модел на одредување на основите на дискриминација, но анализите покажуваат дека најчесто нивното одредување во националните законодавства е политичка одлука која го рефлектира јавното мислење во определено време.⁹

Во зависност од тоа како се утврдени основите во законската рамка на една држава, постојат три модели¹⁰ на одредување на основите за дискриминација:

- **Модел со генерална забрана:** Главна карактеристика на овој модел е постоењето на генерална одредба за заштита на еднаквоста на сите пред законите. Во овие земји определувањето на тоа кои основи ќе бидат заштитени е оставено во целост на судовите. Ваков модел постои во САД и Канада.
- **Затворен модел:** Дискриминацијата е забранета само на точно определени основи. Проширувањето на заштитата од дискриминација на други основи може да се направи само со законски измени, а не преку практиката на судовите и телата. Ваков модел постои во ЕУ (базирано на директивите), и во Велика Британија и Шведска.
- **Отворен модел:** Дискриминацијата се забранува така што се набројуваат неколку основи, а листата се остава отворена со додавање на „и друга основа или статус“, „основи како што се“, итн. Тука судовите и телата имаат одредена слобода при определувањето кои лични карактеристики или статуси ќе може да се сметаат за заштитени во тој отворен дел. Ваков модел има во ЕКЧП, во ЕУ Повелбата, и во Македонија.

Важно е да се имаат предвид овие три модели за да се одреди важноста која ја имаат дефинициите на основите во определен систем на заштита од дискриминација, во зависност од моделот, но и за утврдување на степенот на слобода на интерпретацијата која, во зависност од моделот, ја имаат судовите, трибуналите или телата.

И покрај постоењето на овие три различни модели, може да се издвои¹¹ листа на обележја кои судовите или телата ги разгледуваат со цел да утврдат дали определена карактеристика или статус може да се смета за заштитена:

- **Неменливост, избор и автономија:** Дали лицата имаат можност да ја сменат карактеристиката или статусот на кој се должи нееднаквиот третман. Бидејќи ваквата карактеристика или статус често се вродени или непроменливи,

⁹ Sandra Fredman, *Discrimination Law* (2nd edn, OUP 2011), 111

¹⁰ *Ibid.* 110-130

¹¹ Оваа листа ја составила Сандра Фредман, анализирајќи голем број на меѓународни и домашни системи на утврдување, толкување и применување на основите за дискриминација.

прекршување на забраната за дискриминација треба да се смета за особено сериозна.

- **Пристап до политичките процеси:** Дали лицето или групата е или, пак, била маргинализирана во политичките процеси. Отсуството на овие лица или групи од процесите, каде се донесуваат законите со кои (помеѓу другото) се регулираат и нивните права и заштита, може да се смета како причина да им се даде заштита.
- **Достоинство (третирање на лицата како помалку вредни членови на општеството):** Дали нееднаквиот третман заснован на личната карактеристика или статус резултира со повреда на достоинството на тоа лице или, пак, значително повеќе ги повредува овие лица за разлика од другите.
- **Историја на нееднаков третман:** Дали лицето е припадник на група која може да се смета дека во текот на подолго време била подложна на нееднаков третман или предрасуди.¹²

Оваа листа може да им послужи на практичарите како листа за проверка при определувањето дали определена основа или статус кои не се експлицитно наведени како заштитени во законите, може да се сметаат за заштитени лични карактеристики или статус. При користењето на оваа листа не треба да се бара кумулативно исполнување на овие критериуми.

---

¹² *Ibid.* 130-139

II. УТВРДУВАЊЕ, ТОЛКУВАЊЕ И ПРИМЕНУВАЊЕ НА ОСНОВИТЕ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА

1. Пристапи при утврдувањето на основите за дискриминација

Судовите и телата што работат на заштита од дискриминација може да имаат различни пристапи при утврдувањето на основите за дискриминација. Нивниот пристап во голема мера ќе зависи од законската рамка според која тие работат, а која им ја одредува и слободата на интерпретација што може да ја имаат при разгледувањето на случаите на потенцијална дискриминација, и при одредувањето на основите за дискриминација.

Слобода на интерпретација

Во контекст на утврдување, толкување и применување на основите за дискриминација, слободата на интерпретација ја опфаќа можноста судот или телото да разгледа и дополнителна основа за дискриминација покрај онаа што апликантите ја навеле, да ја промени основата која апликантите ја навеле, или, пак, да идентификува и разгледа основа ако апликантите воопшто не го сториле тоа. Слободата на интерпретација е поголема за квазисудските тела, отколку за судовите. Квазисудските тела може да ја променат, дополнат или да ја идентификуваат основата за дискриминација (доколку апликантите пропуштиле да го направат тоа). За разлика од нив, судовите се строго врзани со законските одредби кои ги уредуваат постапките според кои тие работат, па пресудуваат врз основа на она што го добиле како тврдење од апликантите.

Развојот на правната заштита на еднаквоста и заштитата од дискриминација на домашно ниво е од понов датум, па слободата на интерпретацијата се јавува како особено важна помош за апликантите и нивните застапници. Телата за еднаквост треба да им помогнат на апликантите колку што можат подобро да ги формулираат своите тврдења, притоа, секако, разгледувајќи ги целосно и нивните првично поднесени тврдења. На пример, апликантите барале утврдување на дискриминација на основите етничка припадност, маргинализирана група и пол. Телото за еднаквост може да смета дека релевантна основа во конкретниот случај, покрај етничка припадност и маргинализирана група, е и возраст, но не и пол. Во тој случај, телото ќе мора, да ги разгледа сите четири основи, со цел истовремено да даде одговор и на тврдењето на апликантите, но истовремено и да ја идентификува и да постапува и по друга основа за која смета дека е потенцијално повредена, со што ќе ја исполни крајната цел на своето постоење – промовирање на принципот на еднаквост и заштита од дискриминација.

Некаде се оди и подалеку, па се предвидува и обврска на телото за еднаквост *ex officio* да ја утврди основата за дискриминација. Така, Врховниот управен суд во Бугарија утврдил дека телото за еднаквост има обврска да ја утврди основата за дискриминација, без разлика на основата на која се повикал апликантот. Во конкретниот случај, телото за еднаквост не утврдило дискриминација во врска со претставката поднесена врз основа на етничката припадност. Тоа утврдило дека во случајот не може да стане збор за

дискриминација на етничка припадност, туку на пол. Но, апликантите не го побарале тоа во нивната претставка, па телото утврдило дека во тој случај нема дискриминација.¹³

Во случајот на Македонија, широка слобода на интерпретација ужива Комисијата за заштита од дискриминација. При постапувањето, таа може да ја одреди основата за дискриминација доколку подносителот на претставката не го сторил тоа, да сугерира промена на наведената основа за дискриминација, или да разгледа и дополнителна основа.

Одредувањето на основите на дискриминација во земјите со отворен модел или во модел со генерална забрана бара отвореност од судовите и телата кои постапуваат по овие одредби. При одредувањето на основите во овие системи, важно е надлежните институции да го имаат предвид општествениот, политичкиот, економскиот и културниот развој на општеството. Отворениот модел и моделот со генерална забрана им дава простор на овие институции за еволутивно толкување на основите. Притоа, мора да се внимава да се избегне тривијализација на заштитата на еднаквоста и недискриминацијата, така што ќе се развијат одредени критериуми за тоа што може да се смета за основа за дискриминација а што не (види Поглавје I-2).

Исто така, важно за толкувањето на основите и степенот на заштита на основите е и дали во определен систем постојат исклучоци и/или позитивни мерки за акција или афирмативни мерки поврзани со определена основа. Доколку има, дефинирањето на основите добива на важност поради потребата од прецизно дефинирање на опсегот на овие исклучоци и/или мерки. Ова би бил случајот на Македонија, бидејќи во националното законодавство во ЗСЗД Глава III е предвидена доста широка листа на исклучоци од дискриминација наведени во три члена, и тоа: афирмативни мерки, нееднакво постапување кое нема да се смета за дискриминација и заштитни механизми за одредени категории на лица (чл. 13-15, ЗСЗД).

2. Предизвици при применувањето и толкувањето на основите за дискриминација

Надлежните институции се среќаваат со разни предизвици во врска со одредувањето на основите за дискриминација и третирањето на истите. Дел од нив ги вклучуваат одредувањето на припадност на определена група, повеќекратната дискриминација, интерсексиската дискриминација, збирната (кумулятивна) дискриминација, дискриминацијата по асоцијација, претпоставената карактеристика, компараторот и важноста на компараторот, степен/градација на заштита на основа за дискриминација, афирмативните мерки и позитивните мерки за акција, разумното приспособување, итн. Сите овие институти се важни за разбирањето, толкувањето и применувањето на основите за дискриминација, па поради тоа тука ќе бидат накратко појаснети.

---

¹³ Bulgarian Supreme Administrative Court decision: Ruling N 1177 of 24.01.2013 in case No.12871/2010. Како во: Ilieva, Margarita. "Supreme Court: Equality body should ex officio establish ground of discrimination [01.07.2013]". *Non-discrimination Network Website*. <<http://www.non-discrimination.net/content/media/BG-Flash%20report-Ex%20officio%20judicial%20identification%20of%20protected%20ground.pdf>>. Пристапено: 10.10.2013

Основа и област

Важно е да се нагласи разликата помеѓу основа и област на дискриминација. Област на дискриминација е поле во кое се јавува противправниот нееднаков третман. Тоа може да биде: работни односи, образование, добра и услуги, домување, здравствена заштита, социјална заштита, итн.

Разбирањето на областа на дискриминација е важно за разбирањето на опсегот на заштита од дискриминација на определена основа, а во зависност од областа. Една основа може да биде заштитена (1) во една област (на пример, основата „возраст“ може да е заштитена само во областа „вработување“), (2) во неколку области (на пример, „сексуална ориентација“ може да се заштитени во здравството и во работните односи), или (3) во сите области каде за тоа има законска основа (како што е случајот со член 4 од ЗСЗД, кој за поле на примена наведува неколку области и завршува со „и други области определени со закон“).

Припадност на определена група: Доколку не постои оправдување за поинаков пристап, *принципот на самоидентификација* на лицето со определена група треба да се земе како определувачки за одредувањето на неговата припадност кон определена група. Припадноста, исто така, може да се одреди и преку *поседување на лична карактеристика или статус* кој се врзува за определена група. Често голема важност во случаите на нееднаков третман има и *перцепцијата на потенцијалниот дискриминатор* за припадност на лицето кон определена група (види „претпоставена карактеристика“ подолу).

Повеќекратна дискриминација, интерсекциска дискриминација, збирна (кумулативна) дискриминација: Доколку едно лице трпи нееднаков третман на повеќе основи за дискриминација, при што дискриминацијата се случува во различни интервали за секоја основа за дискриминација станува збор за повеќекратна дискриминација. Доколку дискриминацијата се случила на повеќе основи во исто време тогаш станува збор за збирна (кумулативна) дискриминација. Ако, пак, дискриминацијата се случила на повеќе основи во исто време, при што постоела заемна поврзаност и неделивост помеѓу основите, тогаш станува збор за интерсекциска дискриминација.¹⁴

Дискриминација по асоцијација: Доколку нееднаквиот третман е врз едно лице се должи на неговата поврзаност со друго лице кое поседува некоја од заштитените лични карактеристики или статус, тогаш дискриминацијата врз тоа лице се смета за дискриминација по асоцијација.

Претпоставена карактеристика: Лицето не мора навистина да има определена карактеристика или статус за да биде дискриминирано врз основа на истата. Тука одлучувачка ќе биде перцепцијата на потенцијалниот дискриминатор, кој претпоставува дека лицето е припадник на определена група со таква карактеристика или статус, без разлика дали тоа навистина е така.

Степен/градација на заштита: Како што ќе биде повеќе пати нагласено во случаите кои се разгледуваат во овој Водич, судовите и телата кои решаваат по случаите на

¹⁴ Makkonen, Timo, „Multiple, Compound and Intersectional Discrimination: Bringing the Experiences of the Most Marginalized to the Fore“ Institute For Human Rights, Åbo Akademi University (April 2002).
<<http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/01/02/2012/timo.pdf>>. Пристапено: 20.09.2013

дискриминација често прават градација на заштитата на основите за дискриминација. Градацијата се прави така што, откако ќе утврдат дека постои различен третман, за некои од основите, судовите и телата ќе бараат „многу сериозни причини“ или ќе применат построги критериуми при барањето на разумно оправдување за ваквото различно постапување. Додека, пак, за други предмети судовите и телата ќе применат поголема маргина на дозволеност (како што прави, на пример, ЕСЧП) и со тоа ќе остават повеќе простор на државата или друг потенцијален дискриминатор за да докажат дека различниот третман е оправдан, пропорционален, и дека служи за легитимна цел.

Афирмативни мерки и позитивни мерки за акција: Овие мерки¹⁵ се дефинираат во врска со определена основа за дискриминација, а со конкретна цел да промовираат материјална еднаквост, вклучително и преку квоти или други правила за застапеност на недоволно застапените или исклучените групи, кои се временски-ограничени во својата природа и имаат за цел да ги поправат историските неправди направени спрема определена група.¹⁶ Вакви мерки може да бидат: фактички неутрални, но целно инклузивни политики; програми преку кои ќе може да се стигне/допре до дискриминираните групи; преференци при вработување и редефинирање на потребните квалификации, други конкретни активности за искоренување на дискриминацијата.¹⁷ Не само што нема простор за да се тврди нееднаков третман во случаи на доследна примена на овие мерки, туку и отсуството на воведување и применување на вакви мерки треба да се смета за дискриминација.

Разумно приспособување: Неопходно и соодветно приспособување, кое нема да предизвика непропорционален товар, во случаи каде истото е неопходно за да се осигура дека лицето ќе може на еднаква основа со сите други да ги уживаат основните човекови права и слободи.¹⁸ Мерките преземени за разумно приспособување не може да се сметаат за неоправдан, нееднаков третман. Напротив, отсуството на вакви мерки може да се смета за дискриминација.

¹⁵ Порано за овие мерки се користел и терминот „позитивна дискриминација“.

¹⁶ Синтетизирано од: Sandra Fredman, 'Reversing Discrimination' (1997) 113 LQR 575, 575; Kristin Henrard, 'Non-discrimination and Full and Effective Equality' in Marc Weller (ed) *Universal Minority Rights* (OUP 2007) 129

¹⁷ Christopher McCrudden, 'Rethinking Positive Action', 15 *Industrial Law Journal* 1 (1986) 220-221, 223-225

¹⁸ Приспособено од: КПЛХ, член 2

Критика на процедуралната економија

При постапувањето по случаите на дискриминација, важно е цело време да се има предвид дека главната задача е да се утврди дали постоел недозволен, нееднаков третман. Притоа, не е важно дали овој третман ќе се јави заедно со повреда на некое друго право или не. Ова значи дека во случаи на дискриминација има ограничен простор за примена на процедурална економија.

Ова го потврдува и ЕСЧП. По големите критики¹⁹ за примената на процедурална економија во случаите на потенцијана дискриминација, практиката на ЕСЧП еволуира, па сега овој суд сè почесто постапува по тврдењата за повреда на забраната за дискриминација посебно и независно од тоа дали е утврдена или не е утврдена повреда на правото со кое се врзува нееднаквиот третман.²⁰

Овој пристап се оправдува со фактот што секој чин на дискриминација е засебно дело и не е нужно поврзан со повреда на некое друго право (исто како што повредата на некое право нужно, не значи дека имало и дискриминациско постапување), ниту, пак, со тоа дали повредата на тоа друго право подоцна била отстранета.

Дополнителен аргумент против процедуралната економија е и фактот дека во случаи на дискриминација, за лицата кои претрпеле нееднаков третман, голема сатисфакција е самиот наод на телото/судот дека тие биле дискриминирани. Со оглед на превентивната улога која правната практика може да ја има,²¹ ваквото третирање на предметите дополнително укажува дека одредено нееднакво постапување врз основа на некоја лична карактеристика или статус не е дозволено и дека и во иднина ќе се смета за недозволено.

¹⁹ Boyle, Kevin, 'Article 14 Bites At Last'. EHRAC Bulletin Summer 2006, Issue: 5.2; Leach, Philip. Taking a Case to the European Court (3rd edition). New York: OUP, 2011. 399. Види и Издвоено мислење на судијата Evrigenis во Airey v Ireland (1979) 2 EHRR 305, пара. 1.

²⁰ ЕСЧП детално ја појаснува потребата од вакво постапување во случаи кога нееднаквиот третман е еден од главните аспекти на повредата во Chassagnou v France (2000) 29 EHRR 615. пара. 89.

²¹ Превентивната улога на правната практика беше нагласена и од некои од испитаниците во теренското истражување.

III. ОСНОВИ ЗА ДИСКРИМИНАЦИЈА

Ова поглавје ги разгледува основите за дискриминација содржани во членот 3 на ЗСЗД. Во ова поглавје се разгледуваат сите основи посебно, со исклучок на (1) пол и род, (2) раса, боја на кожата и етничка припадност и (3) религија или верско уверување и други видови уверувања.²²

Во отсуство на дефиниции за основите за дискриминација, се препорачува истите да се применуваат со нивното општо, секојдневно значење на зборовите, а во случај на сомневање да се следат толкувањата дадени во домашното и меѓународното право и практика.²³ Во ова поглавје е направен обид да се систематизира досегашното право, практика и дискусии за значењето и опсегот на основите, како и предизвиците при нивната примена. Па така, за секоја основа е дадена дефиниција, преглед на заштита во меѓународното право, преглед на заштита во меѓународната практика на судовите и телата,²⁴ примери на чести практики на недозволен третман, како и отворени прашања или предизвици при разгледувањето на истите. Бидејќи во меѓународните инструменти за човекови права ретки се дефинициите на основите, толкувањето на нивното значење и опсегот на заштита тука е направен преку практиката на овие тела.

Преглед на основите за дискриминација во главните (универзални и регионални европски) инструменти за човекови права, голем дел од кои се релевантни за Македонија, е даден подолу во табела бр.1. Покрај овие инструменти, треба да се имаат предвид и инструментите на Меѓународната организација на трудот (конвенциите бр.100 и бр.111), Препораките дадени од Европската комисија против расизам и нетолеранција (особено препораките бр.2 и бр.7), како и сите директиви на Европската унија кои ја регулираат еднаквоста и недискриминацијата (76/207/ЕЗ,2000/43/ЕС, 2000/78/ЕС, 2002/73/ЕЗ,2004/113/ЕС, 2006/54/ЕС, нацрт-хоризонталната директива).

²² Овие основи се разгледуваат во групи заради подобар компаративен преглед на нивните сличности и разлики, а и бидејќи во голем дел од меѓународната практика случаите кои обработуваат еден од овие основи ги исцртуваат истовремено и границите со другите основи со кои тие тука се заедно разгледани.

²³ Фаркаш, Лида и Симеон Петровски. Прирачник за обука на судии за антидискриминациското законодавство. ОБСЕ, Скопје, 2012, стр.19

²⁴ Со оглед на скорашното усвојување на првиот општ закон за спречување и заштита од дискриминација (2010 година, во сила е од 1 јануари 2011 година) и краткиот период за развој на правната практика, не зачува отсуството на насоки во практиката за дефинирањето на основите за дискриминација. Поради тоа, можноста за користење на оваа практика за појаснувања и/или како примери во ова поглавје беше мала.

Табела бр.1:Основите за дискриминација во меѓународното право

Инструмент	Основи	Член(ови)	Отворена листа на основи
УДЧП	раса, боја на кожа, пол, јазик, религија, политичко или друг вид на убедување, национално или социјално потекло, имот, раѓање	2(1)	Да
МКЕРД	раса, боја на кожа, потекло, или национално или социјално потекло	1	ИПД
МППП	раса, боја, пол, јазик, вера, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, имотна состојба, раѓање	2	Да
	Пол	3	Не
МПЕСКП	раса, боја, пол, јазик, вера, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, имотна состојба, раѓање	26	Да
	Пол	2(2)	Да
КЕДПЖ	пол, род, возраст, попреченост	3(3)	Не
	пол, род, возраст, попреченост	/	ИПД
КПД	раса, боја на кожа, пол, јазик и вероисповед, политичко или друго убедување, национално, етничко или социјално потекло, имотна состојба, онеспособеност, потекло	2(1)	Да
КПМРФ	пол, раса, боја на кожа, јазик, религија или убедување, политичко или друго мислење, национално, етничко или социјално потекло, националност, возраст, економска позиција, сопственост, брачен статус, раѓање	1(1)	Да
МКПЛХ	попреченост, пол, возраст	/	ИПД
ЕКЧП	пол, раса, боја на кожата, јазик, вера, политичко или кое и да е друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, раѓање	14	Да
	еднаквост меѓу брачни другари	П7, чл.5	Не
	пол, раса, боја, јазик, религија, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, поврзаност со национално малцинство, имот, раѓање	П12, чл. 1(1)	Да
ЕСП (рев)	расната припадност, боја на кожа, пол, јазик, религија, политичко или друго убедување, национална припадност или социјално потекло, здравје, припадност на етничко малцинство, раѓање	Е	Да
ПОПЕУ	пол, раса, боја, етничко или социјално потекло, генетски особености, јазик, религија или уверување, политичко или какво било друго мислење, припадност на национално малцинство, сопственост, раѓање, попреченост, или сексуална ориентација	21 *види и цело поглавје III - Еднаквост	Да

1. Пол и род

Избрана меѓународна правна практика

Alyne da Silva Pimentel против Бразил, L.C. против Перу, A.S. против Унгарија, S. W. M. Broeks против Холандија, Smith and Grady против Велика Британија, Lustig – Prean and Beckett против Велика Британија, Van Raalte против Холандија, Vertido против Филипини, Petrovic против Австрија, Barber v Guardian Royal Exchange Assurance Group, Burghartz против Швајцарија, Ünal Tekeli против Турција, Shirin Aumeeruddy-Cziffra and 19 other Mauritian women против Маврициус, Abdulaziz, Cabales and Balkandali против Велика Британија, A.T. против Унгарија, Opuz против Турција, Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, Briheche v Ministre de l'Interieur, Commission v France, Carole Louise Webb v EMO Air Cargo (UK) Ltd, Rasmussen против Данска, Andrius Kulikauskas v Macduff Shellfish Limited, Coleman v Attridge Law and Steve Law, P v S and Cornwall County Council, Richards v Secretary of State for Work and Pensions, Christine Goodwin против Велика Британија, PV против Шпанија

Постои јасна разлика помеѓу поимите пол и род. **Полот** претставува збир на биолошки карактеристики како што се примарните и секундарните полови карактеристики, гени и хормони. **Родот**, пак, е определен од надворешната перцепција и искуствата за тоа што претставува машкост а што женскост, како и општественото сфаќање за однесувања кои може да се сметаат за машки или, пак, за женски. Ваквите перцепции и искуства се менувале низ историјата, општествата, културите итн.²⁵

Оваа разлика помеѓу пол и род како поими станува помалку видлива кога тие се разгледуваат како основи за дискриминација во правната практика, а поради третирањето на одредени родови аспекти во рамките на полот.²⁶ Некаде ова може да се јави и поради недостиг на засебни основи под кои полот и родот би биле третирани. Исто така, може да се случи во случаи на различен третман, кои настануваат како последица на родова дискриминација, судот/телото да одреди дека суштинската определувачка категорија во конкретниот случај е полот, па така и да постапува по предметот.

Полот и родот како основи за дискриминација изобилуваат со специфични карактеристики поради кои се подига степенот на нивната заштита. Ова е видно од бројот на одредбите за недискриминација во меѓународното право каде овие основи се експлицитно вклучени и недозволеноста на различен третман на оваа основа (освен кај афирмативните акции или позитивните мерки за акција), која се гледа во барањето на многу сериозни причини за оправдување на истиот.

²⁵ Agius, Silvan and Christa Tobler. „Trans and intersex people. Discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression” European Network of Legal Experts in the non-discrimination field. European Union, 2012. стр.12,13

²⁶ *Ibid.* стр.13

Улогата на традицијата во дискриминацијата врз жените

Традиционалните улоги кои им се припишуваат на жените во едно општество, без разлика дали се во врска со вработувањето, домот, итн., не се оправдување за нееднаков третман ниту, пак, ќе може да се сметаат за разумни аргументи за оправдување на ваквиот третман.²⁷ Така, во *S. W. M. Broeks против Холандија* државата дискриминирала со тоа што можноста за користење на социјална помош во случај на невработување за жени ја доделувала само ако жените можеле да докажат дека тие биле главниот извор на приходи во семејството (анг. breadwinners).²⁸ КЧП сметал дека овој дополнителен критериум дискриминира затоа што во основата на истиот лежи традиционалното сфаќање за улогата и способноста на жената за финансиски придонес во семејството. Слично утврдил и КЕДПЖ во *Vertido против Филипини* каде отсуството на соодветна реакција од државата на пријавен случај на силување беше припишан на постојните правила и практики кои дискриминирале против жените. КЕДПЖ утврдил и позитивна обврска на државата да преземе мерки за менување на општествената и културната матрица за односите меѓу мажите и жените, а со цел сузбивање на предрасудите и стереотипите.

Во врска со **социјалната заштита**, КЧП нагласил дека иако државите, според МПГПП, немаат обврска да организираат ваков систем; доколку истиот го воспостават тоа треба да го направат без дискриминација.²⁹ Ова го потврдиле и ЕСЧП³⁰ и СПЕУ.³¹

Оневозможувањето или попречувањето на остварувањето на **здравствени и репродуктивни права од кои имаат потреба само жените**, исто така, се смета за дискриминација. Во ваквите ситуации се активира позитивната обврска на државата да се бори со овој вид на дискриминација, која таа може да ја исполни преку структурни промени, законски и институционални мерки, итн. Така, во *Alyne da Silva Pimentel против Бразил*, КЕДПЖ утврдил дека државите имаат обврска да им гарантираат на сите жени пристап до навремени, недискриминациски и соодветни здравствени услуги за трудници и родилки. Оваа обврска останува и доколку овластувањето за давање на овие услуги државата го отстапила на приватни здравствени институции, а таа ќе се смета за исполнета со нивното регулирање и следење на нивната работа.³² Во *L.C. против Перу* КЕДПЖ одлучи дека државата законски мора да дозволи жените да може да аборттираат во случај на бременост која настанала по пат на вршење на кривично дело, како и да се воспостават соодветни механизми кои ќе им овозможат на овие жени легално и безбедно да аборттираат.³³ Во *A.S. против Унгарија* КЕДПЖ утврдил дека државата извршила дискриминација со чин на присилна стерилизација на жена-Ромка.

²⁷ Interights, 'Non-discrimination in International Law - a Handbook for Practitioners (2011 Edition)' (Interights2011). Достапен на: <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>>. Пристапено: 26.09.2013. стр.124

²⁸ Оправданоста на овој критериум беше предизвикана и во други слични случаи по кои одлучувал КЧП. Во сите овие случаи КЧП утврдил дека станува збор за дискриминација.

²⁹ S. W. M. Broeks v The Netherlands, Communication No. 172/1984, U.N. Doc. CCPR/C/OP/2 at 196 (1990).

³⁰ Види: Petrovic против Австрија, Stec против Велика Британија и Runkee and White против Велика Британија.

³¹ Види: Barber v Guardian Royal Exchange Assurance Group

³² Alyne da Silva Pimentel v Brazil, Communication No. 17/2008, CEDAW/C/49/D/17/2008, 10 August 2011

³³ L.C. v Peru, Communication No. 22/2009, CEDAW/C/50/D/22/2009, 4 November 2011

Во случаи на дискриминација во врска со **бременост** не е потребен компаратор. Така, во *Carole Louise Webb v EMO Air Cargo (UK) Ltd*, СПЕУ укажал дека бременоста не може да се споредува со друга патолошка состојба, ниту, пак, со неможност да се извршува работата на аргументи кои се од немедицинска природа.³⁴ Во истиов случај Судот утврдил дека постои дискриминација и во случај на отпуштање од работа на жена која е вработена како замена на трудница. Сè уште останува отворено прашањето дали маж на бремена жена може да биде заштитен од дискриминација по асоцијација врз основа на полот на неговата жена. Вакво прашање беше испратено до СПЕУ, а во врска со случајот *Andrius Kulikauskas v Macduff Shellfish Limited*, каде маж и жена работеле во иста фабрика за риби. Откако работодавецот забележал дека мажот ги пренесува тешките работи кои требало да ги пренесува жената, како дел од работните обврски, им дал отказ и на двајцата, тврдејќи дека квалитетот на нивната работа не задоволува. Апликантите во овој случај тврдеа дека работодавецот знаел дека жената е бремена, поради тоа што тие за нејзината состојба го известиле нивниот претпоставен.³⁵ Влечејќи паралела со *Coleman v Attridge Law and Steve Law*, дел од нивното тврдење било дека мажот е дискриминиран по асоцијација на основа на пол, а поради бременоста на неговата жена. Поради измени во домашното право и постапка, засега прашањето остана neodговорено од СПЕУ.

ЕСЧП решавал и по прашањето за постоење на различни критериуми за докажување на **татковството и мајчинството**. Во *Rasmussen против Данска* се расправало дали посебната постапка која мажите требало да ја поминат за да го оспорат татковството на деца родени во брак била дискриминациска на основа на полот. Судот утврдил дека мерката што ја презела државата била пропорционална (поради специфичната врска која жените како мајки ја имаат со децата, во споредба со мажите) и дека немало дискриминација во овој случај со разликувањето на должината и постапката за истото.³⁶

Идентитетските прашања и прашањата врзани со правниот статус, исто така, треба да бидат решени без дискриминација во поглед на родот и полот. Одземањето на статусот „припадничка на Абориџините“ за апликантката, откако таа се омажила за човек кој не бил Абориџин, направено во согласност со истото правило според кое маж со статус „припадник на Абориџините“ кој ќе се ожени за жена која не е Абориџинка го задржува својот статус, беше прогласено за дискриминација во *Sandra Lovelace против Канада*.³⁷ Дека идентитетот не може да биде подложен на дискриминација на основа на пол потврдил и ЕСЧП кој утврдил дискриминација во предмети за нееднаков третман при промена на презиме за брачни другари (види *Burghartz против Швајцарија* и *Ünal Tekeli против Турција*).

Во *Shirin Aumeeruddy-Cziffra and 19 other Mauritian women против Маврициус* КЧП сметал дека правилата за имиграција се дискриминациски бидејќи со нив се ограничува правото на постојан престој за странци кои ќе се оженат со жени од Маврициус, додека истото не

³⁴ Case C-32/93 Carole Louise Webb v EMO Air Cargo (UK) Ltd.

³⁵ Case C-44/12 Reference for a preliminary ruling from Court of Session (Scotland), Edinburgh (United Kingdom) made on 30 January 2012 — Andrius Kulikauskas v Macduff Shellfish Limited, Duncan Watt

³⁶ Rasmussen v Denmark (1984) 7 EHRR 371

³⁷ Sandra Lovelace v Canada, Communication No. 24/1977: Canada 30/07/81, UN Doc. CCPR/C/13/D/24/1977

е случај со странкињи кои ќе се омажат за мажи од Маврициус.³⁸ Во *Abdulaziz, Cabales and Balkandali против Велика Британија* ЕСЧП сметал дека нема доволно силни причини со кои државата би ја докажала разумната оправданост на правилото според кое сопругите на мажи кои имигрирале во Велика Британија можеле да дојдат и да останат таму, за разлика од сопругите на жените кои имигрирале. Судот сметал дека различното влијание кое имиграцијата на мажи и жени го има врз пазарот на трудот не е доволен аргумент за да се оправда различниот третман.³⁹

За дискриминација на основа на пол се смета и **сексуалното вознемирување**. Ист третман може да има и **сексуалното насилство** доколку статистички се покаже дека кај определен вид на насилство најчесто жртви се жените и девојчињата, или доколку има отсуство на соодветни законски и други мерки и нивна примена од страна на државата за справување со ваквото насилство.

Родовото и домашното насилство како форми на дискриминација

Домашното насилство е една од формите на дискриминација на основа на пол и род, доколку постои неефективна заштита на државата за жртвите на домашно насилство, проследена со отсуство на соодветни мерки и/или нивна примена, при што се зема предвид и односот на надлежните лица кон случаите на домашно насилство. *Opuz против Турција* е ваков случај. Апликантката и нејзината мајка долго време биле жртви на домашно насилство, кое во неколку наврати го пријавиле во полицијата, а во тек биле и неколку кривични постапки против сопругот на апликантката. По некое време ова насилство резултирало со смрт на мајката на апликантката, која била застрелана од мажот на апликантката.⁴⁰ Земајќи предвид аргументи од меѓународното право и практика, извештаи од невладини организации во врска со домашното насилство и постапување на полицијата, и статистички докази, ЕСЧП утврдил прекршување на членот 14 а во врска со членовите 2 и 3. Судот ја нагласил позитивната обврска на државата да се бори со домашното насилство, не само преку закони туку и во практика.⁴¹ ЕСЧП тврди дека дискриминацијата не била во самото законодавство, туку во генералната практика на надлежните институции (третманот на жените во полициските станици кога ќе пријавеле домашно насилство), како и судската пасивност во давањето ефективна заштита на жртвите (иако без директна намера).⁴² И КЕДПЖ решавал за домашното насилство како форма на дискриминација. Во *A.T. против Унгарија* Комитетот утврдил дека државата дискриминирала со тоа што не успеала ефективно да ја заштити апликантката ни по четиригодишно пријавување на насилството.

Во рамките на ЕУ голем дел од борбата за еднаквост меѓу половите се водела и сè уште се води во врска со добивањето на **еднаква плата за еднаков труд**. Клучниот случај во врска со еднаквата плата е *Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*. Според СПЕУ, пораното пензионирање на стјуардесите во споредба со нивните

³⁸ Shirin Aumeeruddy-Cziffra and 19 other Mauritian women v Mauritius, Communication No.R.9/35, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40) at 134 (1981)

³⁹ Abdulaziz, Cabales and Balkandali v UK (1985) 7 EHRR 471

⁴⁰ Во текот на истрагата и постапката за убиството на мајката, тој изјавил дека пукал затоа што сакал да ја одбрани својата чест и децата. Види пара. 56 во *Opuz v Turkey* (2010) 50 EHRR 28

⁴¹ Abdulaziz, Cabales and Balkandali v UK (1985) 7 EHRR 471

⁴² *Opuz v Turkey* (2010) 50 EHRR 28. para.192

машки колеги ги оневозможувало жените да добијат пензија од вредност која можеле да ја добијат мажите.⁴³

Мерките кои целат кон материјална еднаквост не се дискриминациски

Особено важно во врска со дискриминацијата на основа на пол и род е да се прави јасна разлика помеѓу недозволен, нееднаков третман, од една страна, и **афирмативните мерки и позитивните мерки за акција**, од друга страна. Посебните мерки кои државата ги презема, со цел да ги доведе жените во позиција да можат еднакво и во целост да ги практикуваат своите права, не се сметаат за дискриминација. Напротив, отсуството на вакви мерки кое придонесува за продолжување на нееднаквата положба помеѓу мажите и жените, може да се смета за дискриминација, токму поради отсуство на соодветна реакција од страна на државата.

СПЕУ ги дискутирал ваквите позитивни мерки за акција во неколку случаи.⁴⁴ Неговиот пристап еволуирал до денес кога е забележливо поголемо прифаќање на материјалната еднаквост.⁴⁵ Така, во *Briheche v Ministre de l'Interieur*, случај за пристап на вдовиците до јавни услуги, СПЕУ утврдил дека „европското право дозволува државите да предвидат мерки во врска со вработувањето со кои ќе им се даде предност на жените, со цел да се подобри нивната можност да се натпреваруваат на пазарот на трудот и да можат да градат кариера на еднаква основа со мажите. Целта на овие одредби е да се постигне материјална, наместо формална еднаквост, така што ќе се намалат *де факто* нееднаквостите кои може да се појават во општеството [...]и ќе ги спречат или надоместат недостатоците во професионалната кариера на засегнатите лица.“⁴⁶

Од практиката е видливо дека кој било нееднаков третман на основа на пол и род е тешко да се оправда, како и дека оценувањето на разумноста и оправданоста на различниот третман ќе се врши доста построго. Нееднаков третман кој може да биде оправдан е оној кој се должи на спроведување на позитивни мерки за акција (види ги примерите појаснети погоре). Нема простор за оправдување на различен третман со аргументи за **финансиски или менаџерски одлуки и размислувања**.⁴⁷ Исто така, при случај на индиректна дискриминација врз овие основи не е важно дали постоела **намера да се дискриминира**,⁴⁸ како што потврдува и СПЕУ. Судот утврдил индиректна дискриминација во случај на работа на определено време, бидејќи понеповолните разлики во плаќањето и поврзаната социјална помош потешко ги погодувале жените кои почесто работеле работа на определено време.⁴⁹

⁴³ Case C-43/75 *Defrenne v Sabena* (1976) ECR 455

⁴⁴ Види, на пример: *Commission v France, Kalanke, Marschall, Badeck, Abrahamson and Anderson*.

⁴⁵ Colm O'Conneide, 'Positive Action and EU Law' (ERA Academy of EU Law, November 2011) <http://www.era-comm.eu/oldoku/SNLLaw/04_Positive_action/2011-111DV20-O'Conneide_EN.pdf>. стр.11

⁴⁶ Case C-319/03 *Briheche v Ministre de l'Interieur* [2004] ECR I-8807, para25

⁴⁷ 'Handbook on European Non-discrimination Law'. EU FRA and CoE, 2010. стр.99

⁴⁸ Case C-170/84 *Bilka-Kaufhaus GmbH v Weber Von Hartz* [1986] ECR 1607

⁴⁹ Слично види: Case C-243/95 *Kathleen Hill and Ann Stapleton v The Revenue Commissioners and Department of Finance* [1998] ECR 1998

Родов идентитет и родова експресија

Родовиот идентитет се сфаќа како длабоко-почувствувано внатрешно и индивидуално искуство на род, кое може, но, и не мора да соодветствува со полот кој лицето го има при раѓање, вклучувајќи го и личното чувство за телото (под кое може да подразбира, ако слободно се избира, модификации на изгледот или функцијата на телото преку медицински, хируршки или други методи) и други експресији на родот, вклучително и облекување, говор и манири.⁵⁰ Во меѓународната практика доколку постои правна основа или практика за родовиот идентитет да се третира како засебна основа, тогаш по истиот се постапува така. Доколку, пак, ако нема таква можност истиот се третира под род.⁵¹

Родовата експресија, пак, се однесува на манифестирањето на родовиот идентитет но и на перцепираната експресија од страна на другите.⁵² Таа, исто така, не е експлицитно наведена во ЗСЗД. Се препорачува постапување исто како и за родовиот идентитет.

Поважната правна практика врз основа на родовиот идентитет и родовата експресија е во случаите на промена на полот. Дел од оваа практика се осврнала на прашањата за **отпуштање од работа** (*P v S and Cornwall County Council*), **користење на социјална помош** (*Richards v Secretary of State for Work and Pensions*), **извод на раѓање** (*Christine Goodwin против Велика Британија*); **ограничено родителско право** (*PV против Шпанија*).

Дискриминацијата во практика

Чести примери за дискриминација на основа на пол и род се: нееднаков пристап до работа поради можноста таа да затрудни, или нејзино вработување на пониско или на помалку платено работно место а поради предрасудите дека жените не можат да работат толку посветено и одговорно како мажите, итн.⁵³ Во практиката, често се јавуваат случаи на дискриминација на оваа основа во комбинација со друга основа,⁵⁴ резултирајќи со повеќекратна дискриминација. На пример, нееднаков третман при барање за здравствена заштита на жена со попреченост.

⁵⁰ Yogyakarta Principles. Yogyakarta Principles Website. <http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm>. Пристапено: 28.09.2013

⁵¹ Во ЗСЗД оваа основа не е експлицитно наведена. Во рамките на теренското истражување спроведено за подготовка на овој Водич беше утврдено различно мислење на практичарите за тоа под која основа треба да се разгледува родовиот идентитет (род или „друга основа“). Иако ова прашање губи на значење кога станува збор за постапките пред КЗД и НП, а поради нивната слобода на интерпретација (види Поглавје I), тоа останува важно за постапките пред судовите.

⁵² Agius, Silvan and Christa Tobler. „Trans and intersex people. Discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression“ European Network of Legal Experts in the non-discrimination field. European Union, 2012. стр.13

⁵³ Генерален коментар бр.20 на Комитетот за економски, социјални и културни права (ООН). пара. 20

⁵⁴ Види: МКПЛХ, член 6, Генерална препорака бр.25 на КЕРД (ООН).

2. Раса, боја на кожа и етничка припадност

Избрана меѓународна правна практика

L.R. et al. против Словачка, Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. против Германија, A.W.R.A.P. против Данска, P.S.N. против Данска, Kamal Quereshi против Данска, Murat Eg против Данска, Nacova и други против Бугарија, Beganovic против Хрватска, Timishev против Русија, D.H. and Others против Република Чешка, Oršuš and Others против Хрватска, Horváth and Kiss против Унгарија, Lavida and Others против Грција, European Roma Rights Centre против Португалија, COHRE против Италија, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV, Sejdić and Finci против Босна и Херцеговина

Најшироко прифатена дефиниција за раса е онаа од Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација. Во членот 1 оваа Конвенција ја дефинира расната дискриминација како секое разликување, исклучување или привилегирање на основа на раса, боја на кожа, потекло, или национално или етничко потекло кое има за цел да го оневозможи или да го отежни признавањето, уживањето или практикувањето на еднаква основа на човековите права и основните слободи во полето на политичкиот, економскиот, општествениот, културниот и во други полиња на јавниот живот.⁵⁵ Во европскиот регионален контекст важна е и дефиницијата на Европската комисија против расизам и толеранција (ЕКРТ), според која расизмот и расната дискриминација се врзуваат за основите раса, боја на кожа, јазик, религија, националност или национално или етничко потекло.⁵⁶

Оттука, може да се заклучи дека основата раса во меѓународното право се смета дека вклучува цел збир на карактеристики кои произлегуваат од биолошки, економски, општествени, културни и историски фактори.⁵⁷ Расизмот „не е заснован на објективни карактеристики, туку на односи на доминација и потчинетост, на омраза кон ‘другиот’, сторена или навидум одобрена преку создавање на слика за ‘другиот’ како инфериорен, одвратен, дури и како помалку-човек“.⁵⁸ Накратко, ова значи дека **расата, всушност, е општествена конструкција, а не вистински постојна разлика помеѓу луѓето.**

Основа на раса е првата основа која беше заштитена со посебен правно-обврзувачки инструмент против дискриминација од ООН и која, покрај полот, е жива и најголема заштита во меѓународното право и во националните законодавства. Важно прашање на кое се осврнуваат инструментите за заштита од расна дискриминација е

⁵⁵ Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација. Член 1.

⁵⁶ ECRI General policy recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination. Council of Europe Website. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n7/ecri03-8%20recommendation%20nr%207.pdf>. Пристапено: 30.09.2013. I-1

⁵⁷ Interights, ‘Non-discrimination in International Law – a Handbook for Practitioners (2011 Edition)’ (Interights2011) Достапен на: <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>>. Пристапено: 26.09.2013. 151

⁵⁸ Fredman, Sandra. Discrimination Law. Oxford: OUP, 2011. p.51

дистанцирањето од теориите за постоење на различни раси.⁵⁹ Ова е направено, на пример, во рециталот 6 на Директивата за расна еднаквост, според кој „Европската унија ги отфрла теориите кои целат да го утврдат постоењето на различни човечки раси. Користењето на терминот расна дискриминација во оваа Директива не значи прифаќање на овие теории“.⁶⁰

Бојата на кожата најчесто се поврзува со наводна припадност на определена раса, и се манифестира како расна дискриминација. Поради тоа, иако овие две основи се дадени засебно во ЗСЗД, во овој Водич се разгледуваат заедно. Под боја на кожата се подразбира „пигментација на кожата на човекот, која, пред сè, зависи од биолошки, односно генетски фактори. Таа може да биде посветла или потемна“.⁶¹

Дискриминацијата на основа на боја на кожата може да се јави како повеќекратна дискриминација, а поради комбинацијата на лични карактеристики кои едно лице може да ги има. На пример, лицата со албинизам често се соочуваат со дискриминација врз основа на бојата на кожата, при пристап до вработување или до здравствена нега. Но, тие, исто така, може да се и повеќекратно дискриминирани. На пример, дете кое има албинизам не може да ја следи наставата затоа што не може да ја гледа училишната табла, а секогаш е распоредено да седи во задните редови на училишните клупи. Тоа трпи нееднаков третман во образованието, но и дискриминација на основа на попреченост, поради тоа што оваа наследна генетска состојба често се манифестира со отежнат вид.⁶²

Етничката припадност често се разгледува како дел од расната дискриминација. КЕСКП ја смета етничката припадност за заштитена основа за дискриминација, а како дел од заштитата од дискриминација на основа на раса и боја на кожата.⁶³ Според ЕСЧП, етничката припадност влече потекло од идејата за општествени групи чие главно обележје е заедничкото национално потекло, поврзаност со одредено племе (анг. tribe), верското уверување, заедничкиот јазик, или културно и традиционално потекло и заднина.⁶⁴

⁵⁹ Вакви дистанцирања може да се најдат во, на пример, документите на Светската конференција против расизмот во Дурбан (пара. 6), ЕКРТ Препораката бр.7 за национално законодавство за борба со расизмот и заштита од расната дискриминација и во појаснувањата за Актот за еднаков третман на Австрија. Повеќе за расните теории, расизмот, и аргументација за потребата од дистанцирање од овие теории, види: Bulmer, Martin and John Solomos (Eds.). Racism – Oxford Reader. Oxford: Oxford University Press, 1999.

⁶⁰ Директива за расна еднаквост, рецитал 6

⁶¹ Најчевска, Мирјана и Беким Кадриу. Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата. ОБСЕ и МЦМС: Скопје, 2008. стр.13

⁶² Сè уште не е постигнат консензус по однос на тоа дали заштитата на лицата со албинизам треба да биде под основата боја на кожата, здравствената состојба или во некои случаи и под попреченост. Повеќе за дискриминацијата на лица со албинизам, види: Persons with albinism - Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/24/57. 12 септември 2013г.

⁶³ Генерален коментар бр.20 на Комитетот за економски, социјални и културни права. пара.19

⁶⁴ Timishev v Russia (2007) 44 EHRR 776. para 55

Правата на малцинствата наспроти нивна заштита од дискриминација во меѓународното право и практика

Во меѓународното право и практика, и во академската литература, се говори за заштита на малцинствата, која се темели на два столба. Важно е практичарите да ги имаат предвид разликите помеѓу овие два столба, за да може правилно да ги разберат меѓународното право и пракса, поради што тие се тука изложени на кратко.

Едниот столб е столбот на недискриминација, кој го покрива уживањето на човековите права и еднаквоста пред законот без дискриминација, како и примената на афирмативни мерки и позитивни мерки за акција за постигнување на материјална еднаквост. Другиот, пак, е идентитетски столб; тој ги содржи идентитетски права чија цел е да им ги овозможи потребните услови за да ја пренесуваат, одржуваат и развиваат нивната култура и другите суштински елементи на нивниот идентитет.⁶⁵

ЕСЧП постапувал по многу случаи на овие основи применувајќи **висок степен на заштита**. Тој никогаш не отстапил од барањето за многу сериозни докази за оправданоста на различниот третман, третирајќи ја расната дискриминација како особено сериозна и вкоренета форма на дискриминација. Во *Nacova и други против Бугарија*, судот заклучил дека „расистичкото насилство претставува особена повреда на човековото достоинство и, со оглед на неговите погубни последици, потребни се посебна внимателност и енергична реакција од страна на властите. Токму од оваа причина властите мора да ги искористат сите расположиви средства за борба против расизмот и расистичкото насилство, на тој начин зајакнувајќи ја визијата на демократијата за општество во кое на различноста нема да се гледа како на закана, туку како на богатство на тоа општество“.⁶⁶ Сепак, Судот не одредил дека во основата на овој случај на убиство на двајца Роми од страна на полицијата лежи расна мотивираност. Слично било одлучено и во *Veganovic против Хрватска*, каде според Судот не била докажана расна мотивација за насилството, па со тоа немало ни повреда на членот 14.

Во *Timishev против Русија* ЕСЧП ценел дали апликантот бил дискриминиран во врска со неговото право на **слобода на движење**, а само врз основа на тоа што имал чеченско потекло. Тука Судот нагласил дека расната дискриминација е особено сериозна форма на дискриминација која, поради можните катастрофални последици, од властите бара особена внимателност и одлучност при реакциите.⁶⁷

ЕСЧП постапувал во неколку случаи во врска со **сегрегација на Ромите** во образованието. Најзначајните се *D.H. and Others против Република Чешка, Oršušand Others против Хрватска*,⁶⁸ и *Horváth and Kiss против Унгарија*. Во *D.H.*, ЕСЧП утврдил позитивна обврска на државата да ја поправи нееднаквоста, каква што се јавува во случаи на долга исклученост врз основа на етничка припадност како кај Ромите, преку воведување на мерки за справување со истата. Судот нагласил дека непреземањето на вакви мерки

⁶⁵ Kristin Henrard. „Non-discrimination and full and effective equality“. In Weller, Mark (Ed.). *Universal Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 75; Zdenka Machnyikova and Lanna Hollo. „The Principles of Non-Discrimination and the Full and Effective Equality and Political Participation“. In Weller, Mark (Ed.). *Political Participation of Minorities*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 95

⁶⁶ Nachova and others v Bulgaria (2006) 42 EHRR 933.para.145

⁶⁷ Timishev v Russia (2007) 44 EHRR 776. para.56

⁶⁸ Овој случај е појаснет во рамките на потпоглавјето основа на јазикот.

може да резултира со повреда на членот 14.⁶⁹ Во *Horváth and Kiss против Унгарија* судот решавал дали сместувањето на ромски деца во специјално училиште, кое го посетувале деца со ментална попреченост, е индиректна дискриминација. Судот утврдил дека сегрегацијата на учениците покажала дека државата не ја испочитувала позитивната обврска да ја искорени историјата на расна сегрегација. Покрај ова, државата им дала пристап до образованието кое „предизвикало дополнително усложнување на нивните потешкотии и го загрозил нивниот понатамошен личен развој наместо да им помогне да се интегрираат во редовните училишта и да ги развијат вештините што ќе им го олеснат животот со мнозинската популација“.⁷⁰ Друг понов случај на сегрегација на Роми во образованието е *Lavida and Others против Грција*. Судот утврдил дека можноста ромските деца да се запишат во основно училиште само во училишта каде настава посетуваат исклучително ромски деца е дискриминација во областа на образованието.⁷¹

И ЕКСП постапувал во неколку случаи на дискриминација на етничка припадност врз Ромите и Синтите. Во случајот *European Roma Rights Centre против Португалија*, ЕКСП утврдил постоење на дискриминација во врска со **правото на социјална, правна и економска заштита на семејствата, правото на заштита од сиромаштија и социјално исклучување и правото на соодветно домување** (чл. 16, 30 и 31 од ЕСП). Овој Комитет сметал дека самиот факт што голем број на ромски семејства живеат во сиромашни места резултира со обврска за државата да преземе позитивни мерки за акција со цел да се справи со ваквата нееднаква положба на оваа етничка група, и да им помогне во реализирањето на правото на домување на еднакво рамниште со другите етнички групи. Комитетот оценил дека изостанала соодветна реакција на државата, па со самото тоа и дека постои дискриминација на основа на етничка припадност.⁷² Слична пресуда Комитетот донел и во случајот *COHRE против Италија*. Тој утврдил дискриминација врз основа на етничка припадност во областа домување, во постапувањето со Ромите и Синтите, а поради честите случаи на присилно иселување на ромските населби, вклучувајќи го и нивното преселување на места кои не соодветствуваат со принципите според кои се одредува што може да се смета за соодветно живеалиште.⁷³

Нееднаков третман во врска со **ефективниот правен лек, реакција од страна на државата**, и спроведување на соодветна истрага биле разгледувани како расна дискриминација⁷⁴ пред КЕРД.⁷⁵ Само неколку од овие случаи се: *L.R. et al. против Словачка*, *Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. против Германија*, *KamalQuereshi против Данска*, *Murat Er против Данска*.

⁶⁹ DN and Others v The Czech Republic (2008) 47 EHRR 3, para 175

⁷⁰ Horváth and Kiss v Hungary. ECtHR (CJ), App. No. 11146/11, 29.01.2013, para.127

⁷¹ Lavida and Others v Greece, ECtHR (1st Division), App. No. 7973/10, 30.08.2013

⁷² European Roma Rights Centre v Portugal, Complaint No. 61/2010, ESRC - Decision on the Merits(30 June 2011)

⁷³ За принципи за соодветно живеалиште, види Генерален коментар бр.4 на Комитетот за економски, социјални и културни права.

⁷⁴ За обележување е и дека во своето постапување, овој Комитет често решавал да не постапува по случаи каде се бара утврдување на расна дискриминација во врска со припадници на определена религиозна група (на пример, *P.S.N. против Данска* и *A.W.R.A.P. против Данска*).

⁷⁵ КЕРД има за задача да ги процесира индивидуалните комуникации во врска со можните прекршувања на МКЕРД. Поради тоа, целата негова практика е релевантна кога станува збор за расната дискриминација. КЧП, генерално, се оградена од постапување по случаи на расна дискриминација бидејќи смета дека КЕРД е соодветното тело и авторитет за постапување по овие случаи.

Нееднаков третман, пак, во врска со **вработувањето** разгледувал СПЕУ. Интересно е да се спомене случајот *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV*. Ова е случај на потенцијален работодавец кој отворено кажал дека нема да вработува лица со одредено расно или етничко потекло. Според СПЕУ, ваквата изјава дејствувала силно и одвраќачки на одредени кандидати за да се јават на конкурсот за некои од позициите, и со тоа им бил попречен пристапот до пазарот на труд.⁷⁶

Како што покажуваат примерите од практиката, нееднаквиот третман на основа на раса, боја на кожата или етничка припадност **тешко може да се оправда**. Исто така, **тешко може да се смета дека која било цел би била легитимна** за да се направи разликување само врз оваа основа. Тоа ЕСЧП експлицитно го кажува во случајот *Sejdić and Finci protiv Bosna и Херцеговина*.⁷⁷ Апликантите, Ром и Евреин, се жалеле на нееднаков третман во врска со пасивното избирачко право. Според сегашната законска рамка на БиХ, пасивно избирачко право за одредени позиции имале само Бошњациите, Србите и Хрватите. Во овој случај Судот сметал дека дури ни поствоените аранжмани направени за одржување на мирот помеѓу некогаш завојуваните етнички групи, кои во денешниот систем се јавуваат како три конститутивни народи на БиХ, не може да оправдаат различен третман само на основа на етничка припадност.⁷⁸

Дискриминацијата во практика

Примери за дискриминација на овие основи се: одбивање на здравствени услуги за Роми, одбивање на влез во услужен објект на Албанци, сместување на деца од една етничка група во посебен клас без разумно оправдани причини, или, пак, нивно сместување во специјални училишта, попречување на користење на имотни права под еднакви услови како за мнозинското население, итн.

3. Јазик

Избрана меѓународна правна практика

Antonina Ignatane против Латвија, Ballantyne и други против Канада, Diergaardt против Намибија, Кипар против Турција, Case „Relating To Certain Aspects Of the Laws On the Use Of Languages In Education In Belgium“ против Белгија, Mathieu-Mohin и Clerfayt против Белгија, Oršuš и други против Хрватска, Bulgakov против Украина, Европската комисија против Белгија

Земен во неговото колоквијално значење, јазикот може да се смета за систем за комуникација кој се одвива со помош на гласови, знаци и движења на телото, а кој преку бесконечна можност за смисловно комбинирање на зборови и реченици овозможува артикулирање и размена на идеи и мисли. Како основа за дискриминација, јазикот ги вклучува говорниот и пишаниот јазик. Исто така, тој ги вклучува не само стандардните јазици, туку и знаковните јазици и дијалектите.⁷⁹ Дискриминацијата на основа на јазик

⁷⁶ Case C-54/07 *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV*

⁷⁷ Ова е првиот случај поведен под Протокол 12. Во овој случај Судот и практично покажува дека ќе ги применува истите принципи и тестови што ги аплицирал при постапувањето по случаи поведени под членот 14.

⁷⁸ *Sejdić and Finci v BiH*, ECtHR [GC], App. nos. 27996/06 и 34836/06 (22.12.2009)

⁷⁹ Генерален коментар бр.20 на Комитетот за економски, социјални и културни права. пара. 21

треба да се разликува од правото на јазик за малцинствата.⁸⁰ Двата припаѓаат на двата различни столба на заштита на малцинствата – столбот на недискриминација и идентитетскиот столб.⁸¹ Нееднаквото постапување врз основа на јазик не значи, нужно, дека е повредено и правото на јазик на малцинствата, и обратно.

Јазикот е дел од основите кои се експлицитно наведени во поголем дел од меѓународните документи. Тој, исто така, е дел од идентитетските права на малцинствата кои се предвидени со документите на Советот на Европа (Рамковната конвенција за националните малцинства и Европската повелба за малцинските јазици). Ниту еден од овие инструменти не го дефинира самиот јазик. Најблиску до дефиниција на јазик е МКПЛХ, каде во членот 2 се утврдува дека во контекст на оваа Конвенција, за јазик ќе се сметаат говорните и знаковните јазици, како и другите облици на неговорен јазик.⁸²

Оваа основа во меѓународното право најчесто се третира како дел од расната дискриминација. Но, компаративното гледање на третирањето на јазикот во домашните законодавства покажува дека во овие системи тој се зема како составен дел на основа на расата и етничката припадност само доколку станува збор за јазик кој е странски јазик.⁸³ Етничката припадност била поврзана со јазикот и резултирала со покрената жалба за дискриминација во врска со **идентитетските права**. Имено, *Bulgakov против Украина*. Ова е случај за „украинизација“ на руските имиња во документите за лична идентификација на Русите во Украина. ЕСЧП во случајот не утврдил дискриминација бидејќи во државата имало постапка со која овие лица можеле да побараат промена на „украинизираното“ име.

Во областа **образование**, јазикот како основа за дискриминација најчесто се доведува во врска со образованието на малцинските групи.⁸⁴ Постои значајна меѓународна практика која го обработува ова прашање. Во случајот *Kunar против Турција* ЕСЧП утврдил дека јазикот бил главното обележје со кое една етничка заедница се издвојувала од другите групи.⁸⁵ Во *Case „Relating To Certain Aspects Of the Laws On the Use Of Languages In Education In Belgium“ против Белгија* група на родители се пожалиле дека на нивните деца не им е овозможено учење на мајчин јазик, а поради тоа што тогашните закони во Белгија овозможувале образование во секој дел на земјата или на француски или на холандски јазик, во зависност од тоа која група е побројна во даден регион. Родителите на децата

⁸⁰ Interights, 'Non-discrimination in International Law – a Handbook for Practitioners (2011 Edition)' (Interights2011) Достапен на: <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>>. Пристапено: 26.09.2013. стр.181

⁸¹ Повеќе за двата столба на заштита, види во Поглавје III-2.

⁸² Во истиот член се утврдува и дефиниција на комуникација за целите на оваа конвенција, а таа е: Комуникација“ претставува јазици, презентирање на текст, Брајово писмо, комуникација со допир, големи букви, пристапна мултимедијалност, како и пишани, аудио, едноставно јазични софтвери, аугментативни и алтернативни модели, средства и инструменти за комуникација, вклучено и достапна информатичка и комуникациска технологија. Извор: КПЛХ, член 2

⁸³ Dagmar Schiek and others (Eds.) Non-discrimination Law – Cases Materials and Text on National, Supranational, and International (Hart Publishing 2007). стр.60

⁸⁴ Јовановска–Брезовска, Елена. Еднаквоста како основно право. ФИООМ:Скопје, 2011.стр.65

⁸⁵ *Cyprus v Tukey* (2002) 35 EHRR 30, para.316-317

чиј мајчин јазик бил француски, а живееле во регион каде образованието било овозможено на холандски јазик, сметале дека нивните деца се жртви на нееднаков третман. ЕСЧП несомнено утврдил дека постои нееднаков третман, но дека истиот е оправдан, бидејќи државата не можела да организира образование за децата на двата јазика. Покрај ова, Судот забележал и дека на овие ученици сè уште им стоела на располагање можноста за приватно образование на мајчин јазик.⁸⁶ Случај од поскорешната практика на ЕСЧП е случајот *Oršuš и други против Хрватска*. Во него се расправа за сегрегацијата на ромските деца во посебни „ромски“ паралелки. Државата ваквиот нееднаков третман сакала да го оправда со недоволното познавање на хрватскиот јазик. Но, Големиот судски совет на ЕСЧП утврдил дека постои издвојување само на ромските деца во посебни паралелки, за разлика од децата од другите етнички групи. Потоа, немало тестови при сместувањето на децата во овие паралелки за да се утврди степенот на познавање на хрватскиот јазик од овие деца, но и јасна скала или можност за преместување во друг клас откако ќе биде достигнато одредено ниво на познавање на јазикот. Разгледувајќи ја пропорционалноста на оваа мерка, ЕСЧП утврдил дека таа отсутува и дека во овој случај станува збор за дискриминација.⁸⁷

Дискриминацијата на основа на јазик може да се јави во врска со уживањето на **избирачкото право**, при поставување на критериуми кои не може да се сметаат за објективни и разумно оправдани. Во *Mathieu-Mohin и Clerfayt против Белгија*, ЕСЧП утврдил дискриминација на основа на јазик во врска со избирачкото право на локални избори на делот од популацијата со мајчин француски јазик. Апликантите не успеале да го убедат Судот дека дел од правилата по кои се водат изборите во нивната единица на локална управа во практика не овозможуваат користење на француски јазик, ниту, пак, избор на претставници чиј мајчин јазик е францускиот.⁸⁸ Во *Antonina Ignatane против Латвија* КЧП утврдил дека апликантката неоправдано претрпела различен третман, а во врска со нејзиното пасивно избирачко право со што државата го прекршила членот 25 од МПГПП а во врска со членот 2. Актот на дискриминација државата го сторила со тоа што не ѝ дозволила да се кандидира на локалните избори, а со појаснување дека таа не го владее латвискиот јазик, иако апликантката поседувала сертификат дека истиот го владее на највисоко ниво.⁸⁹

Во определени случаи, јазикот не може да биде критериум врз кој ќе се заснова нееднаквиот третман и врска со **пристап до управата или до јавниот сектор**. Така, во *Diergaardt против Намибија* апликантите, помеѓу другото, се пожалиле на нееднаков третман од државата врз основа на јазикот. Имено, државата им дала инструкции на државните службеници да не одговараат на писма кои ги добиле доколку истите се напишани на јазикот африканс, дури и ако службениците го говореле тој јазик. КЧП утврдил дека со ваквата мерка државата го повредила членот 26 од МПГПП.⁹⁰ Неодамна

⁸⁶ Case „Relating To Certain Aspects Of the Laws On the Use Of Languages In Education In Belgium“ v Belgium (1979-80) 1 EHRR 252, para.9

⁸⁷ Oršuš and others v Croatia (2009) 49 EHRR 26.

⁸⁸ Mathieu-Mohin и Clerfayt v Belgium (1987) 10 EHRR 1

⁸⁹ Antonina Ignatane v Latvia, Communication No. 884/1999, CCPR/C/72/D/884/1999 (2005)

⁹⁰ J.G.A. Diergaardt (late Captain of the Rehoboth Baster Community) et al. v Namibia, Communication No. 760/1997, U.N. Doc. CCPR/C/69/D/760/1997 (2000). para.10(10) и 11

Европската комисија поведе случај против Белгија, тврдејќи дека јазикот претставува пречка за пристап до јавниот сектор. Во случајов, јазикот се сметал за определувачко барање за пристап до вработување, а неговото познавање се сметало за докажано само доколку апликантот достави еден конкретен вид на сертификат. Секој друг сертификат бил одбиван. Поврзувајќи го ова и со основа на државјанство, Европската комисија смета дека Белгија врши нееднаков третман, па покрена случај против оваа држава пред СПЕУ.

Јазикот може да се јави како пречка за **пристапот до добра и услуги**. Апликантите во *Ballantyne и други против Канада*, жители на Квебек, го предизвикале правилото според кое сите знаци на фирми треба да се само на француски јазик, тврдејќи, меѓу другото, дека се дискриминирани на основа на јазик, поради тоа што јазикот кој тие го говорат е англиски. Решавајќи по дел од барањето кое се однесувало на прекршувањето на членот 26, КЧП ја предизвикал издржаноста на компараторот во случајот, а тоа е делот од населението на Квебек кој говори француски јазик. Според Комитетот, ваквото правило еднакво ги погодува и двете групи, бидејќи истото може да им оди на штета и на претприемачите бидејќи тие, иако се дел од популацијата која говори француски јазик, можеби би сакале да се приближат до купувачите кои говорат англиски јазик преку поставување на знаци на фирмите и на англиски јазик, а според ова правило не можат да го сторат тоа. Поради тоа, КЧП не утврдил прекршување на членот 26.

Дискриминацијата во практика

Во практика, дискриминацијата на основа на јазик често се поврзува со нееднаков третман врз основа на националното или етничкото потекло.⁹¹ Нееднаквиот третман може да се јави како неоправдана достапност и можност за обраќање до органите на државната управа само на одреден/и јазик/ци, или јазикот да се постави како услов за пристап до вработување или уживање на избирачко право, а без разумно и објективно оправдување.

4. Државјанство

Избрана меѓународна правна практика

Ibrahima Gueye et al. против Франција, Gaygusuz против Австрија, Luczak против Полска, Popomaygovi против Бугарија, Koua Perez против Франција

Државјанството се однесува на правната врска на едно лице со државата (таа не се однесува на неговото/нејзиното етничко потекло).⁹² Меѓународното право во најголем дел не ги ограничува обврските на државата во врска со човековите права само за државјаните, туку пропишува дека таа треба да ги обезбеди овие права и за бегалците, барателите на азил, апатридите, работниците – мигранти, жртвите на трговија со луѓе. Па така, на пример, државјанството не смее да биде пречка за пристап до право на

⁹¹ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права. пара. 21

⁹² Конвенција за државјанство. Член 2(1)

образование, пристап до здравствена заштита, итн. на сите деца во рамките на една држава.⁹³

И покрај ова, честа е практиката нееднаквиот третман на оваа основа да се оправдува во самото законодавство. Така, во членот 9 од Уставот на Република Македонија се утврдува генерален принцип на еднаквост, но само за граѓаните на Република Македонија. Потоа, во членот 14(1-1) на ЗСЗД, се утврдува дека нема да се смета за дискриминација „различниот третман на лица кои не се државјани на Република Македонија во врска со слободите и правата дадени во Уставот, во законите и меѓународните договори кон кои пристапила Република Македонија, а кои, непосредно, произлегуваат од државјанството на Република Македонија“.⁹⁴

Во голем дел од практиката на меѓународните судови и тела државјанството се јавува како основа за дискриминација во областа **социјална заштита**. Така, во *Ibrahima Gueye et al. против Франција* апликантите се жалеле до КЧП на различен третман во врска со доделувањето на пензиите за поранешни припадници на француската армија кои се француски државјани и оние кои не се француски државјани. КЧП утврдил прекршување на членот 26 од МПГПП врз основа на државјанство, бидејќи не сметал дека различното постапување се темели на разумни и објективни критериуми.

Во *Gaygusuz против Австрија*, ЕСЧП утврдил дека не е оправдано доделувањето на паричен надоместок за невработеност само на државјани. Имено, апликантот бил странски државјанин со регулиран престој во Австрија и редовно ги плаќал давачките за социјално осигурување. Апликантот сакал да ја искористи можноста за предвремено повлекување на дел од пензијата, во форма на итна помош за невработеност преку паричен надоместок. Бил одбиен од надлежните домашни органи и судови, поради тоа што немал австриско државјанство. Судот оценил дека со оглед на околностите во случајот апликантот ги исполнувал сите услови исто како австриските државјани, и дека во овој случај различниот третман не може да се смета за оправдан.⁹⁵ Сличен случај е *Koua Perez против Франција*, каде на апликантот не му бил даден надоместок за попреченост поради тоа што бил државјанин на Брегот на Слоновата Коска. Во *Luczak против Полска*, на апликантот не му било дозволено право на социјална заштита како земјоделец поради тоа што немал полско државјанство. Судот сметал дека нема разумна оправданост за ваквиот различен третман, па утврдил повреда на членот 14.⁹⁶

Државјанството не смее да биде одлучувачки критериум и за пристап до **образование** во некои случаи. Во *Ropotaruovi против Бугарија* апликантите, руски државјани со легален престој во Бугарија, се жалеле дека се различно третирани од бугарските државјани во пристапот до средно образование. Судот зел предвид дека државата се справува со дилеми кои произлегуваат од ограничените ресурси за обезбедување на сите јавни услуги. Но, во конкретниот случај Судот сметал дека не постоела разумна оправданост за разликувањето помеѓу бугарските државјани, за кои средното образование било

⁹³ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права, пара.30

⁹⁴ Закон за спречување и заштита од дискриминација. „Службен весник на Република Македонија“ бр.50/2010; Одлука на Уставен суд У.бр.82/2010 (15.09.2010).Член 14(1-1)

⁹⁵ *Gaygusuz v Austria* (1997) 23 EHRR 364

⁹⁶ *Luczak v Poland*, ECtHR (4th Section) App. No. 77782/01, 27.11.2007

бесплатно, и апликантите, од кои како странци без регулиран постојан престој во државата, било побарано да платат школарина.⁹⁷

Дискриминацијата во практика

Ограничување на правото на организирање на недржавјаните во синдикати или во здруженија, со цел застапување на своите права, ограничување на правото на јавен собир организиран од лица кои се недржавјани, неможност за изнајмување на недвижен имот за странци, итн.

5. Религија или верско уверување и други видови уверувања

Избрана меѓународна правна практика

Hoffmann против Австрија, Sanea Catholic Church против Грција, Thlimmenos против Грција, Milanovic против Србија, Kontinen против Финска, Костески против Македонија, Kose и други против Турција, Dahlab против Швајцарија, Leyla Şahin против Турција, Savez Crkava Riječ zivota and Others против Хрватска, McFeeley против Велика Британија, Campbell and Cosans против Велика Британија, Kokkinakis против Грција

Нема дефиниција за религија во меѓународното право и во ниту една од европските земји. Поради тоа, обично се прибегнува кон разгледување на содржината на правото на религија или уверување за да се утврди дали во конкретен случај може да се примени оваа основа. Оваа основа ги вклучува правото на проповедање на религија или уверување според сопствен избор, вклучително и неприпадност кон ниедна религија или верување, кое може да биде манифестирано јавно или приватно преку обожување, практикување или проповедање.⁹⁸

При постапувањето по оваа основа, важно е да се има предвид дека црквата или верската заедница со која се врзува конкретен случај не мора да има регулиран статус во државата. Исто така, важно е да се има предвид и поврзаноста на оваа основа со етничкото потекло, но и со расата и со културните практики. Имено, честопати дефинициите на етничка припадност го вклучуваат и религискиот идентитет; припадниците на одредени религиски групи може да се во голем број и припадници на определена расна група; некои религиски групи може да сметаат дека религијата вклучува и културни практики или ритуали кои инаку би се сметале како дел од етничкиот идентитет.⁹⁹

КЧП и ЕСЧП решавале во многу случаи на дискриминација врз оваа основа.¹⁰⁰ Нивната практика ја рефлектира сензитивноста на оваа основа и проблематичноста на исцртувањето на линијата до каде државата може да навлезе во регулирањето на оваа

⁹⁷ Ponomaryovi v Bulgaria, ECtHR (4th section), App. No. 5335/05, 21.06.2011

⁹⁸ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права. пара.22

⁹⁹ Vickers, Lucy (presentation). „The Relationship Between Religion, Race and Ethnicity“. LegalNet Website. <http://www.non-discrimination.net/content/media/Vickers_Lucy_Presentation.pdf>.

¹⁰⁰ За разлика од КЧП и ЕСЧП, пред СПЕУ сè уште немало случај на дискриминација во врска со оваа основа.

област. Важно е да се разбере нивниот пристап кон случаите на дискриминација на овие основи за да може правилно да се толкува и нивната практика.

При постапувањето во случаи на дискриминација врз оваа основа, ЕСЧП ја држи позицијата дека констатирањето на повреда на членовите 9 и 11 на основа на непостоење на разумни и објективни причини истовремено е признание и на дискриминацискиот третман. Поради тоа, ЕСЧП смета дека не е целисходно посебно да ја разгледува и можната повреда на членот 14.¹⁰¹ Но, има и случаи каде Судот не постапил вака. *Milanovic против Србија* е случај на напад врз приврзаник на Харе Кришна од страна на приватни лица, проследен со отсуство на соодветна реакција и истрага од страна на државата. ЕСЧП утврдил дека државата има позитивна обврска да штити од вакви напади и од приватни лица, но и дека ја повредила својата обврска да го истражи случајот. Поради тоа, Судот утврдил повреда на членот 14 во врска со членот 3.¹⁰²

Друга карактеристика на практиката на ЕСЧП е дека степенот на заштита на *forum internum* (внатрешното чувство на припадност на определена религија, имање определени религиски верувања) е многу поголем за разлика од степенот на заштита на **манифестациите на религиската припадност или уверување**.¹⁰³ Судот постапувал по серија случаи врзани за носење на шамии или друга верска облека од страна на ученички и/или наставнички. Такави се случаите *Leyla Şahin против Турција*, *Kose и други против Турција* и *Dahlab против Швајцарија*. *Leyla Şahin против Турција* е случај каде била предизвикана забраната за посетување настава за студентка која носела шамија. Во овој случај Судот утврдил дека нема повреда на членот 9, па не преминал на разгледување на членот 14. Според ЕСЧП, Турција имала легитимна цел поради која го ограничила правото на носење на верска облека и симболи во јавна образовна установа (универзитет),¹⁰⁴ а тоа била заштитата на секуларноста на државата.¹⁰⁵

Доследноста на пристапот на ЕСЧП во заштитата на принципот на секуларноста беше предизвикана во подоцнежниот случај *Lautsi против Италија*. Во овој случај присуството на верски симболи во јавна образовна установа (училиште) било предизвикано од родителка, атеистка, која сметала дека со чувањето на крстови во училиниците се врши религиска индоктринација на нејзиното дете. Големиот Судски совет ја прифатил аргументацијата на државата дека станува збор не само за верски симбол, туку и за идентитетски симбол на државата и симбол на нејзиниот историски развој, но и симбол преку чие присуство државата сака да ја одржи традицијата. Аплицирајќи ја маргината на дозволеност, Судот пресудил дека прашањето за поставување на крстови во училиниците е одлука на самата држава, а со примена на европски надзор за тоа дали оваа или друга мерка е оправдана и пропорционална.¹⁰⁶

¹⁰¹ Јовановска-Брезовска, Елена. Еднаквоста како основно право. ФИОМ:Скопје, 2011. стр.66

¹⁰² *Milanovic v Serbia*, ECtHR, App. No. 44614/07, 14.12.2010

¹⁰³ Susanne Burri „Religious Discrimination (Discussion Paper)“, Legal Seminar 4 October 2011, Approaches to Equality and Non-discrimination Legislation inside and outside the EU. стр.2

¹⁰⁴ Во *Karaduman* против Турција, Судот утврдил дека ограничувањето на активностите на верски групи во рамките на високообразовни установи не е прекршување на членот 9.

¹⁰⁵ *Leyla Şahin v Turkey* (2007) 44 EHRR 5

¹⁰⁶ *Lautsi & Others v Italy*, ECtHR [GC], no. 30814/06, 18 March 2011

ЕСЧП решавал голем број на случаи на дискриминација на оваа основа, а во врска со нееднаквото постапување по различни слободи и права. Во *Hoffmann против Австрија* ЕСЧП разгледувал навод за дискриминација од мајка која е јеховин сведок, а во врска со **родителските права**. Домашните судови требало да одлучат помеѓу мајката и таткото на детето. Припадноста на мајката кон малцинска религиска група, којашто има свои посебни правила на функционирање, вклучително и неславењето на Божиќ и Велигден (во случајов таткото бил католик), и одбивањето да се врши трансфузија на крв. Иако мајката се согласила детето да ги слави католичките празници со таткото и да даде дозвола за трансфузија на крв, сепак, домашните судови не пресудиле во нејзина корист. ЕСЧП нагласил дека секое постапување направено само врз основа на религиска припадност, како што е во овој случај, не може да се смета за оправдано и е акт на дискриминација.¹⁰⁷

Во *Cane a Catholic Church против Грција* бил предизвикан еднаквиот пристап до суд со цел заштита на **сопственички права**. Откако биле разрушени ѕидовите на црквата, *Cane a Catholic Church* побарала заштита на имотните права пред домашните судови, тврдејќи дека ѕидот и припаѓа на црквата. Но, домашните судови одбиле да го процесираат случајот тврдејќи дека оваа црква нема својство на правно лице. Апликантите успеале да покажат дека во практиката при слични случаи не било побарано исполнување на истите формалности од Православната црква и од Еврејската заедница. Поради тоа тие сметале дека се дискриминирани на основа на религија. ЕСЧП се согласил со нив.

Дискриминацијата во врска со **пристапот до професија** била разгледувана во *Thlimmenos против Грција*. Апликантот бил јеховин сведок на кој по изразен приговор на совест не му била дадена можност да го отслужи рокот преку друга служба без оружје. По ова, тој бил осуден на казна затвор за неотслужен воен рок. Поради оваа затворска казна не му било дозволено да полага испит за вршење дејност сметководител. Судот утврдил дека оваа практика е непропорционална како и дека не може објективно да биде оправдана. Судот сметал дека државата мора да постапува различно спрема различните групи, и дека не можел да го изедначи апликантот со лицата кои поради други дела имале одлежано ваква казна.¹⁰⁸

Во *Kontinen против Финска*, Судот утврдил дека според ЕСЧП не постои право на **слободни денови за практикување на обичаи или празнување на верски празници**. *Костески против Македонија* е уште еден случај врзан за слободни денови за верски празници. Во овој случај апликантот тврдел дека претрпел нееднаков третман врз основата религија и дека не му било дозволено да ги искористи слободните денови кои по закон им следуваат на припадниците на определена верска припадност за одредени верски празници. ЕСЧП сметал дека немало дискриминација во овој случај бидејќи апликантот не можел да покаже дека навистина припаѓа на определена религија. Одговорот за тоа, како апликантот можел да го стори ова, изостанал од судот.

Во врска со **верското образование**, важен е случајот *Savez Crkava Riječ života and Others против Хрватска*. Во него Судот утврдил дека државата различно постапила спрема црквите кои ги застапувале апликантите, од една страна, и другите верски заедници кои

¹⁰⁷ Hoffmann v Austria (1994) 17 EHRR 293

¹⁰⁸ Thlimmenos v Greece (2001) 31 EHRR 411

склучиле договор за заемен интерес со државата, што им овозможило да спроведуваат верско образование и признавање на црковните бракови од страна на државата, од друга страна. Судот утврдил дека врзувањето на оваа поволност со склучувањето на дополнителен договор за заемен интерес немало објективна и разумна оправданост.¹⁰⁹

За разлика од меѓународното право каде што религијата обично како основа за дискриминација е дадена во комбинација со **уверувањето**, македонскиот ЗСЗД ги дава како посебни основи. Според ЕСЧП, уверување значи многу повеќе отколку само обично мислење или длабоки чувства. Потребно е тоа да е поврзано со духовно или философско убедување кое ќе има формална содржина која може да се идентификува (*McFeeley против Велика Британија*), која ќе има определено ниво на изразена сериозност, кохезија и значење (*Campbell and Cosans против Велика Британија*). Други видови уверувања може да бидат и атеизмот, агностицизмот, како и позитивните неверски уверувања. Во *Kokkinakis против Грција*, ЕСЧП детално ја објаснил слободата на мисла, свест и вероисповед, која е клучна за основата религија и друго верско уверување како и за основата други видови уверувања. Според Судот, оваа слобода во својата религиска димензија е еден од клучните елементи за градење на идентитетот на верниците и нивната концепција за живот, но, исто така, е и многу значајна можност и за атеистите, скептиците и незасегнатите.¹¹⁰

Многу прашања остануваат отворени во врска со оваа основа. СПЕУ допрва ќе почне да ја гради својата практика во врска со оваа основа. Одредувањето на опсегот на исклучоците врз оваа основа ќе треба да се одреди, при што ќе биде интересно да се види како Судот ќе одлучува при одредувањето на тоа дали станува збор за суштинско и определувачко барање за определена професија. Во пристапот до добра и услуги може да се оправда постоењето на посебни простории за машки и женски а со цел обезбедување на „пристојност“, па така ќе се наметне прашањето дали религиски причини ќе може да се користат за да се толкува значењето на пристојноста, и дали овие религиски причини ќе може да бидат дефинирани со „секуларни термини“.¹¹¹

Дискриминацијата во практика

Примери на дискриминациски практики на оваа основа може да бидат одбивање на регистрација на определена верска заедница и покрај тоа што истата ги задоволрила сите критериуми за регистрирање, давање на поволности за една црква или верска заедница во врска со оданочување и решавање на имотни прашања за разлика од друга црква или верска заедница, итн.

¹⁰⁹ *Savez Crkava Riječ života and Others v Croatia*, ECtHR, App. No. 7798/08 (09.12.2010)

¹¹⁰ *Kokkinakis v Greece* (1994) 17 EHRR 397. para 31

¹¹¹ Susanne Burri „Religious Discrimination (Discussion Paper)“, Legal Seminar 4 October 2011, Approaches to Equality and Non-discrimination Legislation inside and outside the EU. стр.4

6. Политичка припадност

Избрана меѓународна правна практика

Redfearn против Велика Британија, Handyside против Велика Британија, Feldek против Словачка, Castells против Шпанија, Vajnai против Унгарија, Fratanolo против Унгарија, Viktor Korneenko, on his own behalf and on behalf of Aleksandar Milinkievič против Белорусија

Во меѓународното право често се употребува терминот политичко и друго мислење (анг. political and other opinion), па со него се опфаќа и политичката припадност.¹¹² Политичката припадност треба да се толкува така што ќе ја покрие поврзаноста со определена политичка опција или партија, при што ќе ги вклучи и случаите кога ќе станува збор за формална припадност (односно членство), но и другите видови на врски преку кои може да се покаже поврзаноста со некоја политичка партија или опција. Политичкото и друго мислење¹¹³ ги опфаќа сите овие, но и имањето или немањето на мислење за определена политичка опција или партија (вклучително и за конкретна политика, систем или начин на владеење) и изразувањето на истото (индивидуално или во организирана форма). Со цел што е можно поопфатно толкување на оваа основа, кое ќе биде во согласност со воспоставеното меѓународно право и практика, се препорачува под основа на политичка припадност да се вклучат случаите на формално или неформално членство и други видови на поврзаност со политички партии, како и имањето или немањето на мислење за определена политичка опција или партија (вклучително и за конкретна политика, систем или начин на владеење) и изразувањето на истото (индивидуално или во организирана форма).

Дискриминацијата на оваа основа често се појаснува преку содржината на **правото на слобода на изразување**. Ова го потврдува практиката на ЕСЧП при решавањето на случаи за дискриминација на оваа основа, од која може да се заклучи дека Судот би го решавал предметот според членот 10 кој го предвидува ова право,¹¹⁴ или според другите членови кои може да бидат релевантни, како што се, на пример, членот 11 (право на собирање и здружување), членот 2 (право на живот), итн.¹¹⁵ Опсегот на правото на слобода на изразување најдобро е отсликан во *Handyside против Велика Британија*. Според правото воспоставено со овој случај, слободата на изразување не се однесува само на информации или идеи кои наидуваат на позитивен прием, или, пак, се сметаат за ненавредливи или не предизвикуваат никаков интерес, туку и на оние кои може да навредат, шокираат или да ја вознемират целата држава или, пак, одреден дел од населението. Судот ова го оправдува со потребата за плурализам, толеранција и отвореност, како неопходни во секое демократско општество. Ова значи дека секоја

¹¹² Политичка припадност може да се смета за превод на англискиот термин politicalaffiliation, иако affiliation буквално би се превело како „поврзаност“, а не „припадност“ (анг. belonging).

¹¹³ Види и пара.23, Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права

¹¹⁴ 'Handbook on European Non-discrimination Law'. EU FRA and CoE, 2010, стр.129

¹¹⁵ Interights, 'Non-discrimination in International Law – a Handbook for Practitioners (2011 Edition)' (Interights 2011). Достапно на: <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>>. Пристапено: 29.09.2013 год. стр. 209

регулација изразена како формалност, услов, ограничување или казна во оваа област мора да биде пропорционална на легитимната цел која се сака да се постигне со неа.¹¹⁶

При разгледувањето на овие случаи Судот ќе оценува дали регулацијата можела да придонесе за заштита на моралот и дали била неопходна во едно демократско општество.¹¹⁷ Тој ќе обрне внимание и на соодветните должности и обврски кое секое лице ги има практикувајќи го ова право, а чиј опсег ќе зависи од конкретната ситуација и **употребените средства**. *Castells против Шпанија* е случај за **јавно критикување на политиката на владата** во врска со Баскија. Во него ЕСЧП утврдил дека кривичното гонење на пратеник за наводна навреда на владата е сериозна закана за слободата на изразување, бидејќи мислењето на апликантот било искажано во политички контекст, каде што и лежи суштината на демократијата. Во *Feldek против Словачка* била утврдена повреда на членот 10 во случај на **клевета за изразено политичко мислење во публикација**. Имено, апликантот тврдел дека министер во владата има фашистичко минато. Судот утврдил повреда поради тоа што со изнесените ставови, кои ги квалификува како вредносни проценки за кои не е потребно лицето да изнесе докази, лицето критикувало лице кое како министер се смета за јавна личност, со што и границите на прифатливите критики треба да се толкуваат пошироко. И покрај ова, Судот сметал дека во овој случај нема основа за повреда на членот 14.

Дискриминацијата на основа на политичка припадност во областа на **вработувањето** е една од најчестите дискриминациски практики на оваа основа. Така, во *Redfearn против Велика Британија* ЕСЧП решавал дали апликантот претрпел недозволен, нееднаков третман, во областа на **вработувањето**, а во врска со неговата поврзаност со политичка партија. Имено, апликантот бил вработен како шофер една година кога бил избран за застапник на локалните избори од партија која застапува крајно десничарска политика (БНП). Фирмата во која работел кандидатот го отпуштила од работа по изборот, со тврдење дека неговата веќе јасна припадност на крајно-десничарска партија може да има лошо влијание врз имиџот на фирмата, а и можноста за нормално извршување на работните должности на апликантот бидејќи на рутата на која тој возел често се возеле и лица со азиско потекло. Бидејќи, според британското право, не постои забрана на дискриминација на основа на политичка припадност, апликантот не можел да побара заштита против дискриминација на оваа основа на домашно ниво. Тој се обратил до ЕСЧП. Судот утврдил дека државата морала да преземе разумни и соодветни мерки за да ги заштити вработените од отказ на основа на политичко мислење или припадност. Бидејќи антидискриминациското законодавство во Велика Британија не нудело ваква можност, Судот сметал дека постапувањето на државата е спротивно на ЕКЧП.¹¹⁸

Политичката припадност е важна и во контекст на уживањето на избирачките права, вклучително и на спроведувањето на изборниот маркетинг. *Viktor Korneenko, on his own behalf and on behalf of Aleksandar Milinkievič против Белорусија* е случај пред КЧП. Според фактите на случајот, за време на претседателските избори во Белорусија апликантите

¹¹⁶ Во овој случај, применувајќи ја маргината на дозволеност, Судот, сепак, не нашол прекршување на правото на слободно изразување.

¹¹⁷ *Handyside v United Kingdom* (1976) 1 EHRR 737

¹¹⁸ *Redfearn v UK* (2013) 57 EHRR 2, пара.57

поседувале материјали за **изборен маркетинг** за едниот апликант кој бил кандидат на овие избори. Автомобилот на едниот апликант бил запрен од полицијата во моментот кога тој пренесувал значителна количина на овој материја, при што материјалот бил заплнет. Апликантите безуспешно барале заштита од домашните институции, па го поднеле својот случај до КЧП. КЧП сметал дека државата нееднакво постапувала спрема апликантите, а врз основа на нивната политичка припадност.¹¹⁹

Серија на случаи за прекршување на правото на собирање и здружување во врска со политичката припадност

Пред ЕСЧП биле поднесени серија на случаи кои се однесуваат на прекршување на правото на собирање и здружување, а во врска со политичката припадност на апликантите. Еден дел се случаите поднесени против Турција, а во врска со згаснувањето на опозициските партии. Другиот дел се за забраните за регистрирање на политички партии или организации од страна на малцинства со појаснување дека тие организации целат кон уривање на уставните поредоци на засегнатите држави. Поради ова, истите биле третираны како случаи врз основа на политичка припадност. За разлика од вториве, случаите кои биле процесирани од страна на ЕСЧП а во врска со судирите во Северна Ирска, биле процесирани како случаи поднесени од припадници на национални малцинства.¹²⁰

Прашањето на правото на **истакнување на политички симболи** кои се поврзуваат со определено политичко мислење било разгледувано во неколку наврати. *Vajnai protiv Унгарија* и во *Fratanolo protiv Унгарија* Судот решавал за дозволеноста на мешање во практикувањето на правото дадено во членот 10, преку забрана за истакнување на црвена ѕвезда (симбол на комунизмот и комунистичкото движење). Судот утврдил и во двата случаја дека ваквото мешање ги надминало границите на дозволеното.

Дискриминацијата во практика

Истражувања на јавното мислење во Македонија покажуваат дека дискриминацијата врз основа на политичка припадност е идентификувана како една од најчестите. Оваа дискриминација најчесто се пријавува во областа вработување, како отпуштање од работното место или невработување поради определена партиска припадност, можноста за напредување во кариерата во зависност од партиската припадност, итн. Таа, исто така, може да се јави и во областа образование, како селективност врз основа на партиска припадност при овозможување на образовани активности, упис во формално-образовни институции, тренинзи и обуки.

¹¹⁹ Viktor Korneenko, on his own behalf and on behalf of Aleksandar Milinkevich v Belarus, 24 April 2009, CCPR/C/95/D/1553/2007

¹²⁰ Види Interights, 'Non-discrimination in International Law – a Handbook for Practitioners (2011 Edition)' (Interights 2011) Достапен на: <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>>. Пристапено: стр.209-210, и 'Handbook on European Non-discrimination Law'. EU FRA and CoE, 2010.

7. Ментална и телесна попреченост

Избрана меѓународна правна практика

Farcas против Романија, Sonia Chacón Navas v Eurest Colectividades SA, Coleman v Attridge Law, Pretty против Велика Британија, Glog против Швајцарија, Price против Велика Британија, Alajos Kiss против Унгарија, Zsolt Bujdosó and Five Others против Унгарија, Mandy Malone против Велика Британија

МКПЛХ ја дефинира дискриминацијата на оваа основа како „правење секаква разлика, исклученост или ограничување врз основа на попреченост со цел или влијание врз нарушување или ништење на признавањето, уживањето или остварувањето, на еднаква основа со другите, на сите човекови права и основни слободи на политичко, економско, социјално, културно, граѓанско и на секое друго поле. Овде се вклучени сите облици на дискриминација, како и негирање на разумно приспособување.¹²¹ СПЕУ, пак, во *Sonia Chacón Navas v Eurest Colectividades SA* ја дефинирал попреченоста како „ограничување кое е резултат на физичка, ментална или психолошка препрека која го спречува учеството на засегнатото лице во професионалниот живот“.¹²² Недостигот на разумно приспособување,¹²³ исто така, претставува дискриминација на основа на попреченост.

За разлика од фиксираноста на некои од заштитените карактеристики, кај менталната и телесната попреченост нема јасно утврдена граница која ја издвојува „другоста“. Секое лице во својот живот може да стане носител на оваа заштитена карактеристика.

Разбирањето на овој концепт првично било според т.н. **медицински модел**, според кој различниот третман на лицата со попреченост произлегува од функционалната лимитираност на индивидуата.¹²⁴ Алтернативата на овој модел се јавила подоцна како т.н. **социјален модел** кој, всушност, и го претставува современото сфаќање на концептот попреченост. Според овој модел, коренот на попреченоста не лежи во здравствената состојба на лицата, туку во социјално-конструираниите препреки предизвикани со сфаќањето на телесната способност како основа на општествено-прифатливиот стандард.¹²⁵ Тоа значи дека институциите, ставовите и опкружувачката средина се изворот на попреченоста, бидејќи истите се изградени за „телесно способните“. Признавајќи ја улогата на општеството во креирањето на препреките за лицата со попреченост, овој модел тврди дека општественото разликување, кое му се припишува на попреченоста, а не самата попреченост, треба да биде предмет на правна интервенција.¹²⁶ Според ова, проблемот со попреченоста не лежи во личните

¹²¹ МПЛХ член 2

¹²² При читањето на оваа дефиниција, треба да се има на ум дека Судот оваа дефиниција ја дава во контекст на Рамковната директива (област вработување). Извор: Case C-13/05 Sonia Chacon Navas v Eurest Colectividades SA, пара.43

¹²³ За „разумно приспособување“ види Поглавје II -2.

¹²⁴ Fredman, S, *Discrimination Law* (2nd edn, OUP 2011), стр.95

¹²⁵ Адаптирано од: Активисти и застапници – програма за обука за правата на луѓето со попреченост. Извор: Фаркаш, Лила и Симеон Петровски. Прирачник за обука на судии за антидискриминациското законодавство. ОБСЕ, Скопје, 2012. стр.21

¹²⁶ Fredman, S, *Discrimination Law* (2nd edn, OUP 2011), стр.95

ограничувања, туку во неуспехот на општеството да овозможи соодветни услуги и да обезбеди потребите на луѓето со попреченост целосно да се земаат предвид кога се донесуваат општествени одлуки.¹²⁷

Исто како и со некои од другите основи, практиката покажала дека ако ЕСЧП најде прекршување на некое од правата во Конвенцијата, а доколку не смета дека прекршувањето на принципот на еднаквоста е од суштинско значење во конкретниот случај, тој може и да не премине на разгледување на овој член (ЕСЧП вака постапил и во *Alajos Kiss против Унгарија*). Некаде самите апликанти не барале утврдување на дискриминација, иако во случајот очигледно станува збор за нееднаков третман. Така, во *Price против Велика Британија*, апликантката имала физичка попреченост поради која имала потреба од движење со количка, и имала потреба од неа од друго лице поради нарушената функција на бубрезите. Таа била неколку дена во притвор, а потоа и во затвор, при што не биле направени приспособувања на условите а во врска со нејзината попреченост, поради што таа се жалела на прекршување на членот 3 (апликантката не побарала утврдување на прекршувањето на членот 14).

Во врска со **избирачките права**, како клучна се наметнува индивидуална и јасна независна проценка за способноста на лицето да гласа. Решавајќи за генералната забрана за гласање за лица кои се под старателство во *Alajos Kiss против Унгарија*, ЕСЧП изразил сомневање во исправноста на пристапот на третирање на сите лица со интелектуална или ментална попреченост како една група со исти можности, притоа, без да се подложни ограничувањата на нивните права на индивидуална и јасна проценка. Во конкретниот случај, ваквиот пристап значел еднакво одземање на правото на гласање само врз основа на ментална попреченост кое е ставено под старателство, без индивидуална независна проценка за способноста на лицето да гласа. ЕСЧП смета дека ваквото постапување не е во согласност со ЕКЧП.¹²⁸

Како што беше погоре споменато, недостигот на разумно приспособување¹²⁹, исто така, претставува дискриминација на основа на попреченост. Во *Glor против Швајцарија*, каде ЕСЧП утврдил дека државата не ја исполнила својата обврска да постапува различно спрема апликантот, кој поради дијабетес не можел да служи воен рок, но, сепак, морал да плати надоместок исто како другите лица кои на своја рака не го сториле тоа.

За **опсегот на заштита** од дискриминација во врска со попреченост се расправало и во *Pretty против Велика Британија*. Во овој случај, ЕСЧП досудил дека неможноста на апликантката, која има физичка попреченост, да изврши самоубиство не ја става во нееднаква положба со оние кои можат да го сторат тоа. Во *Farcas против Романија*, апликантот имал потреба да пристапи¹³⁰ до зградата на домашните судови за да отпочне постапка против неговото отпуштање од работа по 20 години, до кое дошло како резултат

¹²⁷ „The legal protection of persons with mental health problems under non-discrimination law; Understanding disability as defined by law and the duty to provide reasonable accommodation in European Union Member States“. FRA (2011). <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1797-FRA-2011-Legal-protection-persons-mental-health-problems-report_EN.pdf>. стр.9

¹²⁸ *Zsolt Bujdosó and Five Others* против Унгарија е сличен случај и со сличен наод, а по него расправал КПЛХ.

¹²⁹ За „разумно приспособување“ види Поглавје II -2.

¹³⁰ Случај на нееднаков третман во пристап до добра и услуги е и *Votta против Италија*. Во него, Судот сметал дека неможноста на апликантот, поради физичка попреченост, да пристапи кон плажа која била управувана од приватен сопственик, немала поврзаност со правото на приватен живот, како што тврдел апликантот, па поради тоа и не преминал во подетално разгледување на случајот врз основа на членот 14.

на тоа што тој не можел да пристапи во новите простории на работодавецот. ЕСЧП утврдил дека жалбата на апликантот, кој имал мускулна дистрофија, дека поради неговата попреченост тој не ужива еднакво право на пристап до суд, не е допуштена бидејќи тој можел да го практикува ова свое право индиректно – преку друго лице или по пошта.

Coleman v Attridge Law and Steve Law е случај пред СПЕУ на **дискриминација по асоцијација врз основа на попреченост**. Мајка на дете со попреченост била изложена на серија навреди на нејзиното работно место, а поради честите отсуства од работа кои се должеле на тоа што таа имала дете со попреченост. По ова, таа го напуштила работното место. Иако таа не била лично дискриминирана и не ја поседувала заштитената карактеристика попреченост, сметајќи дека нејзиното достоинство било погодено, Судот утврдил дека таа е дискриминирана на основа на попреченост.¹³¹

Дискриминацијата во практика

Оваа дискриминација најчесто се јавува во форма на недостиг на разумно приспособување, како, на пример, недостиг на рампи, лифтови, звучни помагала за безбедно движење и пристапност, недостиг на пристапни информации за лица со оштетен вид или слух во форма која би им овозможила вклучување во процесите на донесување на одлуки, недостиг на соодветна опрема и наставен кадар за следење на настава, итн.

8. Здравствена состојба

Избрана меѓународна правна практика

Kiyutin против Русија, I.B. против Грција, GN против Италија, S.H. and Others против Австрија

Според Светската здравствена организација, здравјето претставува состојба на целосна физичка, психичка и социјална благосостојба, а не само отсуство на болест или на телесни недостатоци.¹³² Оваа основа ги штити лицата од нееднаков третман врз основа на сегашната но и од поранешната здравствена состојба (на пример, лице кое порано користело дроги може да биде дискриминирано доколку биде отпуштено од работа поради ваквата негова поранешна здравствена состојба). Според КЕСКП, здравствената состојба како основа за дискриминација се однесува на психичкото или менталното здравје на лицето.¹³³

Ограничувањата кои државата сака да ги наметне во врска со здравствениот статус, притоа аргументирајќи со **државна безбедност или зачувување на јавниот ред и мир**, ќе мора да бидат направени врз основа на меѓународните стандарди за човековите права, домашното право, да бидат во согласност со природата на правата заштитени од Пактот, да водат кон целите за кои се поставени, и да се строго неопходни за промоцијата на општата добросостојба во едно демократско општество.¹³⁴

¹³¹ Case C-303/06 *Coleman v Attridge Law and Steve Law*

¹³² Устав на Светската здравствена организација. СЗО.
<http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf>. Пристапено: 28.09.2013

¹³³ Генерален коментар бр.14 на Комитетот за економски, социјални и културни права.

¹³⁴ *Ibid*, пара.28

Во *Kiyutin против Русија* ЕСЧП потврдил дека **лицата кои живеат со ХИВ** се заштитени со членот 14, бидејќи здравствената состојба се смета за дел од заштитените основи под „друга основа“. На апликантот му било одбиено барањето за добивање дозвола за престој само поради тоа што бил носител на вирусот ХИВ. Судот во овој случај првпат признал дека овие лица се ранлива група која треба да уживаат посебна заштита, како и дека при ограничувањето на нивните права треба да се примени поголем степен на заштита. Покрај ова, во *I.B. против Грција*, ЕСЧП експлицитно наведува дека носењето на ХИВ вирусот не може да се смета само за медицински проблем, туку тоа длабоко навлегува и во приватниот живот на лицата. Во овој случај, ЕСЧП утврдил дискриминација во областа вработување од страна на работодавец кој, под притисок на другите вработени во фирмата, го отпуштил од работа апликантот за кој дознал дека е лице кое живее со ХИВ. Иако работодавецот ги презел сите мерки да ги разубеди вработените дека не постои опасност од пренесување на ХИВ вирусот од апликантот на другите вработени во фирмата, притисокот од нивна страна продолжил, по што тој на крајот, сепак, се решил да го отпушти апликантот.¹³⁵

*GN против Италија*¹³⁶ е случај на дискриминација врз основа на здравствена состојба, а во врска со **генетски болест**. Пациенти кои страдале од хемофилија и пациенти кои страдале од таласемија биле заразени со ХИВ вирус или со хепатит Ц, при трансфузија на крв во јавна здравствена установа. По вонсудска спогодба Министерството за здравство им исплатило надоместок само на лицата кои имале хемофилија (или на нивните наследници), но не и на лицата со таласемија. Бидејќи здравствената состојба не е експлицитно наведена во членот 14 (ЕКЧП), ЕСЧП се повикал на отвореноста на оваа одредба, оправдувајќи го третирањето на генетските карактеристики како основа за дискриминација со повикување на членот 21 од Повелбата на ЕУ. Тој утврдил дека ваквото разликување е недозволно, доделувајќи нематеријална штета во висина од повеќе од два милиона евра за седумте апликанти.

Во *S.H. and Others против Австрија* ЕСЧП реши дека не може да се смета за неоправдана рестриктивната политика на државата во поглед на можностите за **вештачко оплодување**, според која апликантите не можеле да ги поминат процедурите за вештачко оплодување. Но, иако Судот не утврдил прекршување во овој случај, тој јасно нагласил дека денес науката и можностите за вештачко оплодување се со брз развој, па поради тоа и самите држави треба почесто да ги разгледуваат и обновуваат правилата за вештачко оплодување.

Дискриминацијата во практика

Дискриминацијата на оваа основа може да се манифестира со, на пример, одбивање на пристап до образование (или до работа, здравствена заштита, слободно движење, домување, азил) за лице кое живее со ХИВ; забранување за влез во објекти за лица кои имаат лепра или албинизам, итн.¹³⁷

¹³⁵ I.B. v Greece, ECtHR (1st Section), App. No. 552/10 (03.10.2013)

¹³⁶ GN v Italy, ECtHR), App. No. 43134/05 (2009)

¹³⁷ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права, пара.33

9. Возраст

Избрана меѓународна правна практика

Solis против Перу, Love против Австралија, Schmitz-de-Jong против Холандија, Schwizgebel против Швајцарија, D.G. против Ирска, Vouamar против Белгија, T. против Велика Британија, V. против Велика Британија, Werner Mangold v Rüdiger Helm, Félix Palacios de la Villa v Cortefiel Servicios SA, R (Age Concern England) v Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform, Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG, Joined cases C-250/09 and C-268/09 Vasil Ivanov Georgiev v Tehniceski universitet - Sofia, filial Plovdiv, Domnica Petersen. v. Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe, Colin Wolf. v. Stadt Frankfurt am Main

Основата „возраст“ се однесува на годините на старост на лицето кое е потенцијална жртва на дискриминација. Постои разлика помеѓу вистинските процеси на стареење наспроти процесите кои се припишуваат на стареењето. Верувањата за карактеристиките или квалитетите кои едно лице ги има во зависност од нејзината/неговата возраст се длабоко вкоренети во општите сфаќања на луѓето, па често различниот третман на оваа основа се оправдува дури и во законските рамки. Ејџизам (анг. ageism) е терминот со кој се објаснува длабоката непријатност која ја чувствуваат младите или средновеќните – лична одбивност - кон стареењето, болестите, попреченоста, стравот од немоќта и смртта.¹³⁸ Заштитата на оваа основа ги покрива не само лицата кои колоквијално се сметани за млади или за постари, туку кое било лице кое потенцијално претрпело недозволен, нееднаков третман поради возраста со која тоа лице се поврзува.

Иако навидум едноставна за дефинирање и применување, флуидниот карактер на оваа основа ја прави нејзината дефиниција многу зависна од компараторот во конкретен случај, а нејзината примена многу зависна од контекстот. Исто како и основата попреченост, тешко е да се одреди униформна слика за другоста во врска со оваа основа, бидејќи сите луѓе во текот на својот живот може да бидат дел од една или друга заштитена група.

На меѓународно ниво, скоро почна да се зборува за проблемот на дискриминацијата на луѓето врз оваа основа, а сличен е развојот и со домашните законодавства. Оваа основа не е експлицитно вклучена во меѓународните договори за човековите права. Но во својата практика, телата за човекови права расправале по предмети врз оваа основа, индиректно покажувајќи дека заштитата на еднаквоста и заштитата од дискриминацијата се аплицира и во врска со оваа основа. Исклучок од ова претставува МКПЛХ, каде возраста е експлицитно спомената во преамбулата и каде, преку „пристап на две ленти“, е посветен и посебен член кој се однесува на определена возрасна група.¹³⁹ Ваквиот задоцнет развој

¹³⁸ Butler, Robert. *Age-ism: Another Form of Bigotry*. The Gerontologist (1969), 9, 243-246

¹³⁹ Interights, 'Non-discrimination in International Law - a Handbook for Practitioners (2011 Edition)' (Interights 2011) <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>> 205

може да се објасни со фактот што проблемот на демографското стареење дури скоро стана видлив и доби на значење.¹⁴⁰

При утврдувањето на опсегот на правната заштита од дискриминација на оваа основа, важно е да се внимава на **исклучоците** кои се поврзани со оваа основа. Потребно е овие исклучоци да бидат разумно оправдани, да бидат неопходни и пропорционални за да се постигне легитимна цел. Исто така, поради постојаните промени како во општеството така и во животниот стандард, вклучително и континуируаниот пораст на просечниот животен век, потребно е повремено да се ревидираат како поставените возрастни граници, така и постојниот опсег на правната заштита.

Практиката покажува дека дискриминацијата на оваа основа не само што се појавува во суптилни форми, на пример, товарот, при реструктурирање на фирмите, најчесто го носат повозрасните работници, а укинувањето на работните места за овие работници се оправдува со застарување на работните места, потреба за обновување на кадарот, итн., може да се јави и како директна и како индиректна дискриминација. Ваков случај е *Solis protiv Перу*. Во него, КЧП утврдил дека нема легитимна цел за земањето на возраста како еден од определувачките критериуми при реорганизација на државната служба.

Поставувањето на возраста како граница во врска со **вработувањето и со задолжителното пензионирање** се најчестите практики. Овие практики многу често се оправдуваат.

СПЕУ одлучувал и за максимални години за **влез во определена професија**, и тоа во *Domnica Petersen. v. Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe* за стоматолози, а во *Colin Wolf. v. Stadt Frankfurt am Main* за пожарникари. Судот се изјасни во овие случаи дека дискриминација на основа на возраст е дозволена кога тоа го бара природата на работата (како, на пример, кај пожарникарите) или ако е неопходно за заштита на здравјето, но и ако цели кон легитимна цел (како, на пример, политика на вработување, можности за континуирано учење и обука, итн.).

Во *Werner Mangold v Rüdiger Helm* СПЕУ решаваше дали германското право дискриминира на основа на возраст, а во врска со **заштита на правата на работникот во работниот однос**. Имено, домашното германско право предвидувало дека договори склучени на определено време и траење од повеќе од две години, или договори чие траење се продолжува повеќе од трипати во две години мора да биде поткрепено со објективно оправдување од работодавецот. Но, тука постоел исклучок според кој за работници постари од 58 години не мора да се даде вакво појаснување. Ова било предвидено како позитивна мерка која би стимулирала повеќе вработувања на постари лица. Но, апликантот не сметал така; сметал дека ова е дискриминација врз постарите лица бидејќи им дава пониска заштита при вработувањето. Според СПЕУ, заштитата од дискриминација на основа на возраст е дел од основните норми на европското право поради неговата врска преку генералниот принцип на еднаков третман кој важи за општ принцип на правото на ЕУ. СПЕУ утврди проблем и во фактот што за време на процесот на транспонирање, и додека трае рокот за транспонирање на директивата, Германија не се воздржала од преземање на мерки кои би влијаеле штетно на целта која се сака да се постигне со оваа директива. Во *Seda Küçükdeveci v Swedex GmbH & Co. KG* СПЕУ сметаше

¹⁴⁰ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права. пара.10

дека иако политиката, со која домашното законодавство предвидуваше дека годините на работење пред 25 години не се земаат предвид кога се пресметува отказниот рок, имала легитимна цел, но средствата со која истата се применувала не биле ниту неопходни ниту соодветни.

Во *Joined cases C-250/09 and C-268/09 Vasil Ivanov Georgiev v Tehnicheski universitet - Sofia, filial Plovdiv* беа оспорени одредбите за **задолжително пензионирање** на професорите кои достигнале возраст од 68 години, како и дека работен однос со лице над 65 - годишна возраст може да се склучи само на определено време. СПЕУ сметаше дека ова се оправдани мерки кои водат кон легитимна цел, а во случајов таа е поттикнување на вработување на помлади луѓе како професори. Во *Love против Австралија*, според КЧП, отпуштањето од работа, на вработен во авиокомпанија, само врз основа на одредена возраст објективно и разумно оправдано, поради безбедносни причини.

Во *Félix Palacios de la Villa v Cortefiel Servicios SA*, СПЕУ утврдил дека биле предизвикани одредбите за фиксно задолжително пензионирање во домашното шпанско право според кои работник кој наполнил 65 години, а кој направил доволен придонес во националната шема за социјално осигурување и со тоа може да стане носител на полна пензија. Сличен случај е *R (Age Concern England) v Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform*. Во овој случај апликантите, сојуз од неколку невладини организации, оспорија промени во домашните акти во Велика Британија со кои на работници кои имаат наполнето 65 години или повеќе може да им престане работниот однос и дека ова може да се продолжи само доколку работникот го побара тоа, а работодавецот го одобри.¹⁴¹ Она што е главно а што се предизвикува со овој случај е дали тестот за директна и оној за индиректна дискриминација се еднакви, при што Судот пресудил дека не се. Односно, заклучокот од овој случај е дека прагот за оправдување на исклучок од правилото за забрана на директната дискриминација, односно утврдување на оправдувањето за директна дискриминација, е многу висок, бидејќи директната дискриминација како таква треба да се смета дека е некомпатибилна со европското право.

Возрасни граници се поставуваат и за користење на **социјални бенефиции**. Не секогаш овие граници ќе бидат дискриминациски. Така, во *Schmitz-de-Jong против Холандија*, КЧП не сметал дека има дискриминација поради тоа што картичка за попусти за партнери на пензионери се давала само доколку партнерите имаат повеќе од 60 години.

Прописите за **посвојување**, исто така, може да дискриминираат на основа на возраст. *Schwizgebel против Швајцарија* е случај каде 47- годишна жена се обидувала да посвои второ дете. Државата ова не ѝ го овозможила, а во одлуката каде што го одбива нејзиното барање помеѓу другото ја наведува и нејзината возраст. Апликантката се жалела до ЕСЧП, тврдејќи дека е во различна положба од помлади жени кои би можеле да посвојат дете. Иако Судот утврдил дека постои очигледно нееднаков третман на основа на возраст, но,

¹⁴¹ Иако апликантите се повикуваат на сличност со *Félix Palacios de la Villa*, постојат неколку главни разлики помеѓу овие случаи. Имено, британската влада се повикувала на подобрување на условите за предвидување и менаџирање на работната сила како основа за воведувањето на оваа нова политика, додека, пак, во Шпанија промени во „политиката на вработување“ беше главната основа. Понатаму, возраста е единствениот критериум во случајот на Велика Британија, за разлика од Шпанија каде постои и условот на достигнување на одредена сума на плаќање. Покрај ова, оваа возраст за пензионирање како и придружните услови во Шпанија не беа договорени во партиципативен процес како во Велика Британија.

ЕСЧП сметал дека, поради околностите на конкретниот случај, ваквото разликување е оправдано, бидејќи посвојувањето можело да створи дополнителен финансиски товар.

Пред ЕСЧП имало и серија случаи за третманот на деца (**малолетни**) затвореници. Имено, во *D.G. против Ирска*, апликантот се жалел дека условите во кои е држен во затвор не одговараат на неговата возраст. ЕСЧП не се согласил со ова, и утврдил дека во конкретниот случај, водејќи се од делото сторено од апликантот, имало објективна и разумна оправданост за изедначувањето на третманот на малолетниците со возрасните. *Voicatar против Белгија*, пак, малолетно дете кое не било државјанин на Белгија било притворено додека да му се определи старател. Иако во *T. против Велика Британија* и *V. против Велика Британија* било покренато прашање на дискриминација на основа на возраст, а поради тоа што на двете малолетни деца не им било овозможено судење, кое ќе биде во склад со нивната возраст, ЕСЧП утврдил дека постои прекршување на членот 6 па не преминал на разгледување на членот 14. Ова е случај на двајца малолетници чие судење добило голем публицитет поради делото што тие го сториле (имено, апликантите киднапирале двегодишно дете од супермаркет, го претепале со палки, па го оставиле на пруга за да го прегазат воз).

Дискриминацијата во практика

Примери за вакви практики се поставување на возрасни граници како услов за вработување, а каде тој услов се оправдува само со економски аргументи или каде тој не може да се смета за определувачко барање за определена професија; давање на можности за дополнителен тренинг и образование само за лица до определена возраст; нееднаков пристап на адолесценти до информации во врска со сексуално и репродуктивно здравје или до здравствена заштита врзана за ова здравје,¹⁴² итн.

10. Образование

Образованието, како основа за дискриминација, подразбира индивидуално ниво на образование, достигнувања во образованието, вештини, уверенија и можности во врска со образованието кои ги има едно лице.¹⁴³ Таа го опфаќа и формалното и неформалното образование.

Во отсуство на практика на постапување по оваа основа пред меѓународните судови и тела, како корисна појдовна точка за разбирањето на оваа основа може да се земат три теории кои ја разгледуваат улогата и важноста на образованието. Тоа се: критиките на теориите на титули, на меритократија, и на јавното образование.¹⁴⁴ Сите овие теории се осврнуваат на проблемот дискриминација врз основа на образование, од различни аспекти, а во зависност од нивното разбирање на образованието, и тоа: според критиката на теоријата на титули проблемот лежи во мерењето на образованието преку титули или квалификации, според критиката на теоријата на меритократија проблемот е во разбирањето на образованието како способност или достигнување, додека, пак, според

¹⁴² Генерален коментар бр.20, на Комитетот за економски социјални и културни права. пара.29

¹⁴³ Stuart Tannock (2008) The problem of education-based discrimination, *British Journal of Sociology of Education*, 29:5, 439

¹⁴⁴ *Ibid*, 443

теоријата за јавното образование на образованието се гледа преку коцептите на правичност и праведност во дистрибуцијата на можности за стекнување на образование низ целото општество, но тоа на крајот, сепак, води до концентрирање на ограничените ресурси во мал дел од населението.¹⁴⁵

Постои голема разлика во обемот на литературата која постои за дискриминација на основа на образование и онаа за дискриминација во областа образование.¹⁴⁶ Оваа основа е често занемарена во литературата и се става ниско на скалата на градација на заштита на основите, што, најверојатно, се должи на нејзиното третирање само како посредник (анг. 'проху') за утврдување на дискриминација на некоја друга основа.¹⁴⁷ За пример тука може да послужи Актот за изборните права во САД, според кој, помеѓу другото, едно лице за да може да ги користи овие права треба да покаже дека е способно да чита, пишува, разбира или толкува некое прашање, да покаже некакво достигнување во образованието или знаење од определена област.¹⁴⁸ Анализата на историјатот на оваа одредба вели дека истата била иницирана од југот на САД, а како средство за да им се ограничи правото на глас на Афроамериканците.¹⁴⁹ Толкувајќи ја оваа одредба во случајот *Lassiter*, Врховниот суд на САД во 1959 година нагласил дека писменоста и интелигенцијата очигледно не се синоними, па со тоа и дека неписмените луѓе може да бидат интелигентни гласачи.¹⁵⁰

Се чини дека сè уште многу лесно се прифаќа и оправдува дискриминацијата на оваа основа, и ретко се навлегува во подлабока анализа на разумната оправданост, или на пропорционалноста и легитимната цел што се сака да се постигне при случаи на нееднаков третман на оваа основа. Во ЗСЗД, на пример, во членот 14 (2) се утврдува дека нема да се смета за дискриминација „различниот третман на лицата врз основа на карактеристиките кои се однесуваат на која било од дискриминациските основи, кога спомнатите карактеристики, поради природата на занимањето или активноста, или поради условите во кои се одвива тоа занимање, претставуваат суштинско и определувачко барање, целта е легитимна, а условот не го пречекорува потребното ниво за негова реализација.“¹⁵¹ Ова значи дека останува на судството повеќе да ја развие практиката во врска со примената на овој исклучок во контекст на основа на образование, а преку влегување во дискусии и анализи на практиките кои се потенцијално дискриминациски.

¹⁴⁵ *Ibid.* 443

¹⁴⁶ Конвенцијата против дискриминација во образованието на УНЕСКО ја третира дискриминацијата во областа образование. За своите потреби, оваа конвенција го дефинира образованието како „видови и степени на образование, пристап до образование, стандард и квалитет на образование, како и услови под кои се дава ова образование“ (член 1(2)). Извор: Конвенцијата против дискриминација во образованието 1960год. - Париз, 14 декември 1960год.

¹⁴⁷ Stuart Tannock (2008) The problem of education-based discrimination, *British Journal of Sociology of Education*, 29:5, 442

¹⁴⁸ Voting Rights Act, 1965, Sections 4(a)(1) and 4(c)

¹⁴⁹ Stuart Tannock (2008) The problem of education-based discrimination, *British Journal of Sociology of Education*, 29:5, 442

¹⁵⁰ *Lassiter*, US Supreme Court 1959, 51–52. Достапно: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/360/45/case.html>>.

¹⁵¹ Закон за спречување и заштита од дискриминација. Службен весник на Република Македонија, бр.50/2010; Одлука на Уставен суд У.бр.82/2010 (15.09.2010). член 14(2)

Дискриминацијата во практика

Дискриминацијата на оваа основа може да се јави како поставување на критериуми за постигнато ниво на формално образование за аплицирање за определено работно место, а кои не се разумни и оправдани (на пример, барање на високо образование за работно место хигиеничар), или, пак, оглас со кој се поставува неразумен строг критериум за барање на определено ниво на достигнување во образованието, а кој не може да се надомести со соодветно искуство (на пример, лице кое е со средно образование и десет години работно искуство во областа или, пак, исто толку искуство на слична или иста позиција, не може да аплицира за позиција за која се бара исклучително високо образование и многу помалку години на работно искуство во областа од она што кандидатот го има).

11. Семејна или брачна состојба**Избрана меѓународна правна практика**

Shackell против Велика Британија, Burden and Burden против Велика Британија, V. and L. против Велика Британија, Petrov против Бугарија, Serife Yigit против Турција, Munos Diaz против Шпанија

Семејната и брачната состојба се однесува на брачните, роднинските или родителските односи кои едно лице ги има со други лица. Лицето може да не е во брак, да склучило брак, да е разведено, вдовец/вдовица, да живее одвоено од брачниот другар, да има регистрирано партнерство, да е во врска која не е правно регулирана, да е самохран/а татко/мајка, да е во брак и да има или да нема деца и/или лица кои ги издржува, да е издржувано лице, да има или нема родители, да има определени роднински врски, и сл.

Нееднаквиот третман кој најчесто бил преиспитуван бил во врска со различна можност за пристап до **социјална заштита** за лица кои се во брак и оние кои не се. Овој различен третман може да биде оправдан доколку е заснован на разумни и објективни критериуми. Според ЕСЧП, разликувањето помеѓу лица кои се во брак и оние кои не се во брак е оправдано, бидејќи, сепак, овие лица решиле да подлежат на определен систем на регулација. Така, во *Shackell против Велика Британија* Судот одлучил дека двојките во брак и оние кои не се во брак не се во споредлива ситуација, во случај кој се однесувал на социјална помош за вдовец/вдовица бидејќи бракот е институција за која е општо прифатено дека дава посебен статус на оние кои ќе решат да го склучат.

Ваквиот став Судот го повторил во *Burden and Burden против Велика Британија*. Бракот со себе носи цел корпус на договорни права и обврски од општествена, лична и правна природа (случај *V. and L. против Велика Британија*). Во овој случај Судот решавал дали апликантките, две сестри кои долго време живеат заедно, се дискриминирани во споредба со брачните двојки или со лицата кои имаат склучено граѓанско партнерство, а поради тоа што во случај на наследување на имот би платиле многу поголеми даноци во споредба со нив. Во овој случај ЕСЧП не утврдил дискриминација, поради тоа што сметал дека апликантките не може да се споредат со овие двојки. Судот сметал дека определувачката карактеристика на заедничкото живеење на апликантките - нивната крвна врска, истовремено е и основа за забрана на склучување на брак или граѓанско партнерство. Ова ја прави природата на нивното заедничко живеење суштински

различна од онаа на лицата кои се во брак или, пак, во граѓанско партнерство. Судот сметал дека во овој случај нема дискриминација.

Различното постапување во врска со начинот на кој е склучен бракот било покренато и во случаи на **признавање на верски бракови и на бракови склучени според културни традиции** (традиции на малцинствата). Во *Serife Yigit против Турција*, ЕСЧП утврдил дека иако бил направен различен третман спрема апликантката а во поглед на користење на семејна пензија од брачен другар со кого склучила само верски брак, овој третман е оправдан бидејќи не постоеле други докази на интеракција на апликантката со правниот систем на државата каде нивниот брак би бил признаен. Ова е клучната разлика помеѓу овој случај и *Munos Diaz против Шпанија*, случај на брак склучен според културните традиции на Ромите. Во него врската помеѓу апликантката и нејзиниот сопруг била признаена од државата со тоа што тој плаќал социјални придонеси за неа, а тие имале и заеднички деца. Оттука, ЕСЧП сметал дека одбивањето на државата да ѝ додели семејна пензија не било оправдано и членот 14 бил прекршен.

Во меѓународната практика, различен третман во врска со оваа основа се јавил и во врска со **правата на затворениците**. Имено, во *Petrov против Бугарија* ЕСЧП утврдил дека не е оправдано дозволувањето на телефонски разговори за затвореници кои се во брак со нивните брачни партнери, и забраната на истите за затвореници кои имаат вонбрачни партнери.

Дискриминацијата во практика

Дискриминацијата на оваа основа може да се јави како, на пример, дискриминација врз лица кои живеат во вонбрачна заедница а во врска со посвојување на деца ако тоа е дозволено само за лица кои се во брак; на лица кои се самохрани родители, така што ќе бидат условувани да вршат задолжителна прекувремена работа доколку сакаат да останат во работен однос, итн.

12. Личен или општествен статус

Избрана меѓународна правна практика

Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen против Данска, Magee против Велика Британија, Carson и други против Велика Бртанија, Laduna против Словачка, Manuel Wackenheim против Франција, Van der Musselle против Белгија, Aurélio Chainho Gonçalves et al. против Португалија

Личен или општествен статус е основа за заштита која се врзува со надворешниот физички изглед и неговите карактеристики, со неговото потекло, неговата поврзаност со определена професија, со сегашниот или поранешниот статус на затвореник или имигрант, итн. Тој е одреден од лична карактеристика која лицето ја има или се претпоставува дека ја има, или со статусот во општеството кој се смета дека едно лице го ужива, а поврзано со овие свои карактеристики.¹⁵²

¹⁵² Адаптирано од: Најчевска, Мирјана и Беќим Кадриу. Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата. ОБСЕ и МЦМС: Скопје, 2008. стр.57

Недостига воспоставена правна практика на меѓународно ниво која би помогнала појасно да се исцртаат границите на оваа основа за заштита. Од практиката на ЕСЧП не е целосно јасно кое е точното значење на личен статус.¹⁵³ Иако се смета дека личниот статус овој Суд, најчесто, го врзува со карактеристики кои нужно се вродени лични карактеристики, тој ја аплицирал оваа основа и на случаи каде отсутствуют вакви вродени карактеристики. Во *Magée против Велика Британија* ЕСЧП не утврдил елемент според кој под личен статус би ги третирали и случаите на различно постапување во врска со **географската локација на лицата**. Имено, во овој случај Судот не утврдил неоправдан, нееднаков третман во утврдувањето на различни процедурални права за лицата кои се притворени во Англија и Велс, во споредба со оние кои се притворени во Северна Ирска. За разлика од овој случај, во *Carson и други против Велика Британија* Судот утврдил дека различна примена на ист систем на две различни локации го покренува прашањето на личен статус, а во врска со местото на живеење на едно лице. Имено, во овој случај, нееднакво било постапувано со пензионерите во зависност од нивното место на живеење, така што за пензионерите кои живееле надвор од Велика Британија пензиите останувале фиксни, за разлика од пензиите на пензионерите кои живееле во Велика Британија.

Одлученото во *Magée против Велика Британија*, исто така, не значи дека ЕСЧП не го смета за личен статус статусот кој едно лице може да го има поради фактот што е **лице лишено од слобода** (било да е во затвор или во притвор). Имено, во *Laduna против Словачка*, ЕСЧП несомнено кажува дека статусот на затвореник/затвореничка треба да се смета за личен статус. Според судот „имањето на статус на притворено лице значи дека лицето е во исклучителна правна ситуација која, иако може да му е наметната против негова/нејзина волја и иако е генерално за ограничен временски период, е неразделно поврзана со личните околности и егзистенцијата на лицето“.¹⁵⁴

Во меѓународната практика има многу случаи каде апликантите тврделе дека се жртви на нееднаков третман, поради **професијата** што ја работеле. Во голем дел од случаите судовите и телата утврдиле дека разликувањето во оданочувањето, пристапот до професија, итн., се оправдани и дека произлегуваат од природата на конкретната професија за која се расправало. На пример, во *Vander Musselle против Белгија* ЕСЧП сметал дека различните критериуми за правници – стажанти и за другите стажанти е оправдано. Во *Aurélio Chainho Gonçalves et al. против Португалија* КЧП сметал дека правилото, според кое оданочувањето на бакшишите се врши само за крупнијата, има разумна и објективна оправданост.

Физичкиот изглед и неговите карактеристики кои се опфатени со оваа основа биле предмет на разгледување на КЧП. Така, во *Manuel Wackenheim против Франција*, Комитетот решавал дали со воведувањето на забрана за изведување на циркуски точки со фрлање на **лица со цуцест раст** (анг. dwarf tossing) овие лица претпреле нееднаков третман поради тоа што со оваа забрана им било попречено правото на работа и можноста сами да заработуваат за живот. Државата тврдела дека оваа забрана ја вовела

¹⁵³ На пример, во *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen против Данска*, ЕСЧП утврдил дека нема простор за примена на личен статус кога решавал во случај на потенцијално нееднаков третман во врска со различниот статус кој верското и сексуалното образование го имаат во училиштата.

¹⁵⁴ *Laduna v Slovakia*, ECtHR, App No 31827/02, 13.12.2011, пара.55

со оправдување дека ваквите циркуски точки се директна повреда на членот 3 од (ЕКЧП), и дека со воведувањето на забраната сакала да ги заштити овие лица од ваков третман. КЧП сметал дека постои разумна оправданост за забраната и не нашол дискриминација врз лицата со џуцест раст во овој случај.¹⁵⁵

Со цел избегнување на разводнувањето на заштитата од дискриминација и на апликацијата на потешките форми на дискриминација во одреден случај, не треба да се користи секоја можност за повикување на заштита на оваа основа, со цел да не се дојде до ситуација секој случај, каде ќе се повика оваа основа, да биде случај на повеќекратна дискриминација.¹⁵⁶

Дискриминацијата во практика

Лице кое порано било затвореник, и покрај поседувањето на соодветни квалификации и дозвола за работа, не е вработено само поради својот поранешен затворенички статус, а без разумно оправдување за истото; различен третман при пристап до добра и услуги во зависност од физичкиот изглед или облеката преку кои едно лице се поврзува со определен општествен статус, итн.

13. Социјално потекло

Социјалното потекло како основа за дискриминација го опфаќа **наследениот** статус на едно лице, позицијата стекната при раѓањето во одредена општествена класа или заедница, или општествената ситуација – како што е, на пример, сиромаштво или бездомништво.¹⁵⁷ Самиот термин - потекло укажува дека тука припадноста на некое лице се одредува во зависност од припадноста на неговите предци,¹⁵⁸ што е и главната разлика помеѓу оваа основа и основа на општествен статус.¹⁵⁹

Раѓањето во определено семејство со одреден статус може да значи раѓање во дом кој е нелегална градба, или во дива населба, или, пак, во семејство кое е внатрешно раселено, или живее номадски живот.¹⁶⁰ Социјалниот статус на лицето, кој може да повлекува и сиромаштија, сегрегација, итн., може да резултира со континуирана дискриминација, стигматизација и негативни стереотипи, што како краен резултат може да имаат одбивање на пристап или нееднаков пристап до образование или здравствена заштита од квалитетот кој го добиваат другите лица, но и, генерално, со непристапност до јавните места.¹⁶¹

Исто како и за личен и општествен статус, отсуствува меѓународната практика која би ја појаснила повеќе оваа основа, па останува на практичарите да ја појаснат истата.

¹⁵⁵ Manuel Wackenheim v France, Communication No. 854/1999, CCPR/C/75/D/854/1999 (2002)

¹⁵⁶ Конференција бр.1

¹⁵⁷ 'Handbook on European Non-discrimination Law'. EU FRA and CoE, 2010. стр.129

¹⁵⁸ Најчевска Мирјана и Беким Кадриу. Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата. ОБСЕ и МЦМС: Скопје, 2008. стр.93

¹⁵⁹ На Конференцијата бр.1 беше покренато прашањето за разликување помеѓу овие две основи.

¹⁶⁰ Генерален коментар бр.20, на Комитетот за економски, социјални и културни права. пара.34

¹⁶¹ *Ibid.* пара.35

Дискриминацијата во практика

Нееднаков пристап до храна, вода, здравствени институции, образовни институции, итн., а врзано со местото на живеење на лицето ако може директно да произлегува од неговиот/нејзиниот социјален статус; неможност за аплицирање за финансиска помош од државата за покривање на животните трошоци за лица кои се корисници на социјална помош.

14. Имотен статус**Избрана меѓународна правна практика**

Airey против Ирска, *Chassagnou* против Франција, *James* и други против Велика Британија, *Pine Valley Developments Ltd and others* против Ирска

Имотен статус се однесува на недвижен имот (на пример, поседување на земјиште, изнајмување на имот), личен имот (на пример, интелектуална сопственост, добра, приход, итн.) или, пак, на немањето ваков имот.¹⁶² Гледано низ призмата на сопственоста, имотниот статус може да се однесува и на статусот на едно лице во врска со земјиште или, пак, во врска со друг вид имот (закупувач, сопственик, нелегален станар, диви градби).¹⁶³ Тој се поврзува со имотната моќ на лицето или на неговото семејство со кое тоа лице се идентификува или, пак, е идентификувано, без разлика дали оваа имотна моќ лицето само ја стекнало или, пак, ја наследило.¹⁶⁴

Лицата може да се поврзат со одреден имотен статус преку, на пример, документи за поседување на определен недвижен или движен имот, изјава на лицето или неговото семејство за имотниот статус, живеење во дива населба, изнајмување на живеалиште, висина на приход, итн. Имотен статус како заштитена карактеристика може да се примени на конкретен случај без разлика дали лицето или неговото семејство навистина имаат таква имотна моќ, доколку станува збор за претпоставена карактеристика или, пак, за дискриминација по асоцијација.

Имотниот статус може да влијае на можноста на едно лице да ги ужива своите права. Така, во случајот *Airey против Ирска*, ЕСЧП решаваше дали постои нееднаков третман на основа на имотен статус, а во врска со **пристап до суд**. Апликантката не можела да договори спогодбено разделување од сопругот кој физички ја малтретирал, па единствена опција и било разделување со одлука на Судот. Таа немала финансиски средства за да плати за судската постапка, па во отсуство на бесплатна правна помош и не можела да ја заврши постапката за разделување по судски пат. ЕСЧП сметаше дека правните лекови кои ѝ стоеле на располагање на апликантката не може да се сметаат за ефективни, а бидејќи нејзината имотна состојба не ѝ овозможувала пристап до истите. Бранењето без правен застапник во овој случај не било опција поради комплексноста на постапката пред Врховниот суд на Ирска, па поради тоа државата имала обврска да

¹⁶² *Ibid.* пара.25

¹⁶³ 'Handbook on European Non-discrimination Law'. EU FRA and CoE, 2010. стр.129; генералните коментари на Комитетот за економски, социјални и културни права бр.15, 4 и 20

¹⁶⁴ Слична дефиниција, види во: Најчевска, Мирјана и Беким Кадриу. Прирачник за основни поими на дискриминација. ОБСЕ, 2009. стр.41

преземе мерки со кои ќе го овозможи практикувањето на правото на правна помош. ЕСЧП утврдил прекршување на членот 6, бидејќи апликантката немала ефективен пристап до судот, а во согласност со својата тогашна практика не преминал на разгледување на членот 14.¹⁶⁵

Во *Chassagnou против Франција* ЕСЧП утврди постоење на различен третман на основа на имотен статус. Оваа основа тука беше разгледувана во врска со **сопствениците на помали и поголеми имоти**. Од сопствениците на помали имоти било побарано да ги отстапат своите имоти за користење за јавен лов, додека, пак, тие сакале да ги заштитат имотите и на истите да не се практикува ловење. Ова не било побарано од сопствениците на поголемите имоти. ЕСЧП сметал дека државата немала легитимна цел со која би го оправдала различното постапување.

Но, практиката на ЕСЧП покажува дека не секогаш правењето разлика помеѓу сопствениците на помали и поголеми имоти ќе се смета за неоправдана. Во *James u други против Велика Британија*, ЕСЧП утврди дека не постои нееднаков третман помеѓу закуподавачите на поголеми и на помали имоти. Не третирајќи ја основата имотен статус како основа на која треба да се примени поголем степен на заштита, на Судот не му било тешко да досуди дека за ова прашање државата ужива широка маргина на дозволеност, како и дека владата имала легитимна цел за различното постапување, а тоа бил јавниот интерес.

Дискриминацијата во практика

Дискриминацијата врз оваа основа во практика, најчесто, се манифестира врз лица со понизок имотен статус.¹⁶⁶ Таа може да се јави и како нееднаков пристап до систем за дистрибуција на вода, заштита од присилно иселување, нееднаков пристап до јавна служба (врзано за задолжителни тестирања кои кандидатите треба сами да ги платат, а кои би претставувале значителен товар за нив), непропорционален и неоправдан повластен третман на сопственици на поголеми (или на помали) земјишта, итн. Државите можат да преземат различни мерки, со цел да обезбедат бесплатни услуги или услуги со минимален надоместок за справување со дискриминацијата во врска со имотниот статус.¹⁶⁷ Доколку овие мерки ги исполнуваат критериумите за да бидат сметани за афирмативни мерки или позитивни мерки за акција, истите не треба да се сметаат за недозволен нееднаков третман.

15. Припадност на маргинализирана група

Припадноста на маргинализирана група е дефинирана во ЗСЗД како „група од поединци кои ги обединува специфична положба во општеството, кои се објект на предрасуди, кои имаат посебни карактеристики кои ги прават погодни за одредени видови на насилство, имаат помала можност за остварување и заштита на сопствените права или се изложени на зголемена можност за натамошна виктимизација“ (член 5(1-11), ЗСЗД). Ова е

¹⁶⁵ За појаснување на ваквиот пристап на ЕСЧП, види „Критика на процедуралната економија“ во Поглавје II-Б.

¹⁶⁶ Најчевска, Мирјана и Беким Кадриу. Прирачник за основни поими на дискриминација. ОБСЕ, 2009. стр.41

¹⁶⁷ *Ibid.* Стр.41

единствена основа за која постои дефиниција во ЗСЗД. Оваа основа не се среќава често ниту во меѓународното право, ниту во националните законодавства.¹⁶⁸

При утврдувањето на можноста за аплицирање на оваа основа во определен случај се поставува прашањето за определување на точното значење на неколку од елементите на оваа дефиниција. Пред сè, тоа се елементите „специфична положба во општеството“ и „одредени видови на насилство“. Елементот „специфична положбата во општеството“ може да се толкува како „можност групата или нејзините карактеристики лесно или релативно лесно да се идентификуваат. Тоа може да е географска положба, помала верска заедница, итн. Овие групи не ги добиваат еднакво расположливите ресурси во едно општество, на пример, инфраструктурни можности, или, пак, ги немаат и другите животни можности кои во просек ги имаат другите групи, на пример, можности за образование, вработување итн“.¹⁶⁹ Елементот одредени видови на насилство, пак, би требало да се толкува во согласност со кривичното право.¹⁷⁰

При дефинирањето на оваа основа потребно е да се прави разлика помеѓу маргинализирана и ранлива група.¹⁷¹ Иако во голем дел карактеристиките на овие две групи се совпаѓаат,¹⁷² она што ги издвојува маргинализираните групи е постојаната тенденција на општеството и на државата да ги турка овие луѓе на маргините на општеството.¹⁷³

За лица заштитени на оваа основа може да се сметаат лицата за кои постои поголема веројатност да бидат дискриминирани по различни основи.¹⁷⁴ Најчесто, во оваа група се вбројуваат лицата кои живеат со ХИВ, бездомниците, бегалците, сексуалните работнички, итн., а во одредени случаи може да се вбројат и етничките заедници или религиските групи. Во *Kiyutin против Русија*, ЕСЧП првпат експлицитно потврдил дека лицата кои живеат со ХИВ се ранлива група која треба да уживаат посебна заштита, како и дека при ограничувањето на нивните права треба да се примени поголем степен на заштита.

Секое неоправдано, нееднакво постапување спрема овие лица ќе се смета за дискриминација. За некои од овие лица, барањето на заштита од неоправдан нееднаков третман на основа на припадност кон маргинализирана група најдобро би го одразило статусот кој овие лица го имаат, а кој треба да биде заштитен (на пример, сексуалните работнички), додека, пак, за други групи оваа основа би било добро да се применува доколку, според контекстот во конкретниот случај, се заклучи дека определувачки

¹⁶⁸ Постојат мислења дека оваа основа треба да се избрише од законот, бидејќи кога и да се расправа за определена маргинализирана група, во основата на маргинализираноста на групата секогаш стои некоја друга основа за дискриминација, па се смета дека групата би требало да се заштити на таа основа. Извор: Интервју бр.4, Кадриу, Беким, Скопје, август 2013..

¹⁶⁹ Интервју бр.1, испитаник/испитаничка од судска/квасисудска институција, Скопје, август 2013.

¹⁷⁰ Интервју бр.1, испитаник/испитаничка од судска/квасисудска институција, Скопје, август 2013, и Интервју бр.3, испитаник/испитаничка од судска/квасисудска институција, Скопје, август 2013.

¹⁷¹ Конференција бр.2

¹⁷² Некои автори ги третираат овие две и како синоними. Види: Најчевска Мирјана и Беким Кадриу. Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата. ОБСЕ и МЦМС: Скопје, 2008. стр.61

¹⁷³ Конференција бр.2

¹⁷⁴ Мирјана Најчевска и Беким Кадриу. Поимник на изрази поврзани со дискриминацијата. ОБСЕ и МЦМС: Скопје, 2008. стр.61

услови ќе бидат условите специфична положба во општеството и подложност на насилство.

Дискриминацијата во практика

Дискриминација ќе биде, на пример, отсуството на реакција од полицијата за заштита или доследна истрага при случај на насилство врз бездомник, одбивање на давање на здравствена заштита на сексуална работничка, итн.

16. Друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор

ЗСЗД го затвора членот 3 со „или која било друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор“. Ова значи дека со ЗСЗД се заштитени и сите други основи кои не се наведени во членот 3, а кои се наведени во домашните закони, во ратификуваните меѓународни договори, но и основите кои преку практиката и авторитативните толкувања на надлежните меѓународни судови и тела се признаени како дел од содржината на отворените листи на основи.

При одредувањето дали определена карактеристика или статус, кои не се експлицитно наведени како заштитени во законите, може да се сметаат за заштитени лични карактеристики или статус може да се разгледуваат критериумите:

- **Неменливост, избор и автономија:** Дали лицата се во можност да ја сменат карактеристиката или статусот на кој се должи нееднаквиот третман.
- **Пристап до политичките процеси:** Дали лицето или групата е маргинализирана во политичките процеси или била маргинализирана.
- **Достоинство (третирање на лица како помалку вредни членови на општеството):** Дали нееднаквиот третман заснован на личната карактеристика или статус резултира со повреда на достоинството на тоа лице или, пак, значително повеќе ги повредува овие лица за разлика од другите.
- **Историја на нееднаков третман:** Дали лицето е припадник на група која, во текот на подолго време, може да се смета дека била подложна на нееднаков третман или предрасуди.¹⁷⁵

При користењето на оваа листа не треба да се бара кумулативно исполнување на овие критериуми. Исто така, мора да се има предвид потребата за оставање на простор за еволутивно толкување на опсегот на оваа листа, а поради постојаното менување на општествениот контекст во кој се случува дискриминацијата, но и на нејзината природа.¹⁷⁶

Ваков пристап има и ЕКЧП, која е особено значаен документ за државата. Членот 14 од ЕКЧП и членот 1 од Протоколот 12 се отворени одредби, па оставено е на ЕСЧП да одреди која лична карактеристика или статус може да се смета за заштитена. Разгледувајќи го

¹⁷⁵ Sandra Fredman, *Discrimination Law* (2nd edn, OUP 2011), 130-139

¹⁷⁶ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права, пара.27

ова прашање, ЕСЧП се повикувал и на други меѓународни документи за да ја поткрепи својата аргументација. Така, на пример, во случајот *GN против Италија*, ЕСЧП дополнително го оправдал третирањето на генетските особености под „друга основа“ со повикување на членот 21 од Повелбата на ЕУ, а во случај на нееднаков третман при спогодување поради трансфузија на заразена крв врз основа на генетска болест.¹⁷⁷ Иако ЕСЧП бил доста отворен во толкувањето на опсегот на „друга основа“, постои и практика која укажува кога Судот нема да смета дека во случајот постои заштитена основа или статус. Во *Jones против Велика Британија*, Судот утврдил дека не постои заштитена основа во случај каде што поставувањето на фотографии на надгробни плочи на едни гробишта било дозволено а на други не било дозволено.¹⁷⁸ Исто така, може да се смета дека ЕСЧП има јасна позиција дека нема да бара конкретна лична карактеристика или статус кога решава по случаи поднесени од правни лица, како што се, на пример, организации или политички партии. Така, во *Özgürlük Ve Dayanışma Partisi против Турција*, ЕСЧП разгледувал дали одредбата според која партиите, кои нема да го добијат минималниот дел на гласови од 7%, не може да добијат финансиска помош од државата, но не се изјаснил експлицитно на која основа го решава случајот.¹⁷⁹

Основи кои не се експлицитно наведени во членот 3 на ЗСЗД, а за кои постои екстензивна практика во меѓународното право, вклучително и практика по ратификуваните меѓународни договори, се раѓање и сексуална ориентација. Овие две основи тука ќе бидат разгледани во повеќе детали. Разгледувањето само на овие две основи во овој дел не значи дека тоа се единствените за кои има место во отворената одредба, напротив. Нивното издвојување тука е направено поради значењето кое е дадено на нивната заштита во меѓународната практика, како и обемот на правна практика која постои за овие две основи. И за раѓањето и за сексуалната ориентација меѓународните судови и тела го даваат највисокиот степен на заштита, што значи дека ќе бараат многу сериозни причини за да може да се оправда нееднаков третман врз овие основи.

16.1. Раѓање

Избрана меѓународна правна практика

Sahin против Германија, Marckx против Белгија, Mazurek против Франција, Inze против Австрија

Во меѓународното право раѓањето се третира како засебна основа која означува дали едно лице е родено како брачно, вонбрачно или посвоено дете,¹⁸⁰ а го опфаќа и потеклото на лицето ценето според системот на наследен статус, како што се, на пример, кастите.¹⁸¹ Некои автори раѓањето на едно лице како брачно, вонбрачно или посвоено дете го

¹⁷⁷ GN v Italy, ECtHR, App.No. 43134/05 (2009)

¹⁷⁸ Jones v UK, ECtHR, App.No.42639/04, (2005)

¹⁷⁹ Özgürlük Ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v Turkey, ECtHR, App. No. 7819/03 (2012)

¹⁸⁰ Види слично во 'Handbook on European Non-discrimination Law'. EU FRA and CoE, 2010. Стр.129

¹⁸¹ Генерален коментар бр.20, Комитет за економски, социјални и културни права, пара.26

третираат како дел од семејната состојба,¹⁸² додека, пак, други под посебна основа - раѓање.

Според дефиницијата на „раѓање“ дадена тука, а во отсуство на посебна основа „раѓање“ во ЗСЗД, оваа основа може да се смета за своевиден пресек помеѓу основите семејна и брачна состојба и социјално потекло. Но, бидејќи во Македонија нема системи на наследен статус (како што се, на пример, кастите), во сегашниот контекст заштитата на оваа основа во потполност би се опфатила и преку нејзиното третирање како дел од основа на семејна или брачна состојба. Дополнителен аргумент за ваквиот пристап е и фактот што во домашното законодавство раѓањето како што е дефинирано тука (со исклучок на делот за наследните статуси) се регулира како дел од семејното право. Покрај ова, може да се искористи и отворениот карактер на членот 3 од ЗСЗД, па раѓањето да се третира под „друга основа“ бидејќи истата е дел од некои од меѓународните договори кои државата ги ратификувала.

Раѓањето како основа било предмет на разгледување во неколку случаи на ЕСЧП. Дел од прашањата што Судот ги разгледувал во врска со оваа основа се: неразумно поголеми можности за ограничување на право на пристап на родителите до своите деца ако истите се родени вонбрачно (*Sahin против Германија*), различен третман на признавање на родителство на брачни и вонбрачни деца (*Marckx против Белгија*), различни услови за наследување за брачни и вонбрачни деца (*Mazurek против Франција* и *Inze против Австрија*). Во сите основи Судот нагласил дека се потребни многу сериозни причини за да се оправда нееднаквиот третман само на основа на тоа дали едно дете е родено како брачно или вонбрачно дете.

Дискриминацијата во практика

Различен пристап до семејна пензија за деца кои се родени како вонбрачни деца; различен режим на имигрирање за брачни и вонбрачни деца.

16.2. Сексуална ориентација

Избрана меѓународна правна практика

Young против Австралија, Tadao Maruko v Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen, E.B. против Франција, X и други против Австрија, Gas and Dubois против Франција, Toonen против Австралија, Dudgeon против Велика Британија, Interights против Хрватска, Sutherland против Велика Британија, Karner против Австрија, Salgueiro Da Silva Mouta против Португалија, Fretté против Франција, L. and V. против Австрија

Сексуалната ориентација се однесува на капацитетот на секое лице за длабока емотивна, љубовна и сексуална привлечност кон лица, и интимни и сексуални односи со лица од различен пол, од истиот пол или, пак, ваква привлечност и односи со повеќе од еден пол.¹⁸³ Сексуалната ориентација, иако како основа за дискриминација експлицитно не е

¹⁸² Најчевска, Мирјана и Беким Кадриу. Поимовник на изрази поврзани со дискриминацијата. ОБСЕ и МЦМС: Скопје, 2008., стр.92

¹⁸³ Yogyakarta Principles. Yogyakarta Principles Website. <http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm>. Пристапено: 28.09.2013

наведена во меѓународните документи, била третирана во практиката и во авторитативните толкувања врзани за овие документи.

Разликувањето само на основа на сексуална ориентација се смета за неприфатливо во меѓународното право и практика. Нагласувањето на потребата од заштита на оваа основа, а особено на лицата со хомосексуална ориентација и поддршката за еднаквост на сите лица без разлика на сексуалната определба, е видливо од многуте случаи, резолуции, коментари и декларации на меѓународните судови и тела. Така, во 2011 година Високиот комесар за човекови права објави извештај во кој ги документира дискриминациските закони и практики и актите на насилство врз лица во врска со нивната сексуална ориентација и родовиот идентитет.¹⁸⁴

Правењето на разлика помеѓу партнери од ист и различен пол, а во врска со користењето на **социјална помош** се смета за неоправдано. Во *Young против Австралија*, КЧП сметал дека можноста различнополовите партнери да добијат пензија која се доделувала на преживеаните партнери на воени ветерани, а истополовите партнери не, претставува нееднаков третман без разумна и објективна оправданост. СПЕУ утврдил исто во *Tadao Maruko v Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*.

Практиката покажала дека судовите и телата ќе бараат многу сериозни причини за да го оправдаат различниот третман врз оваа основа, а во врска со можноста за **посвојување на деца**. Ова прашање било решавано во неколку наврати пред ЕСЧП. И во *E.B. против Франција* и во *X и други против Австрија*, ЕСЧП утврдил дека главен и определувачки фактор при ограничувањето на правото на посвојување во *E.B.* и при неможноста за посвојување од втор родител во *X и други* била основа на сексуална ориентација, за што не може да се најде разумно и објективно оправдување. ЕСЧП ова јасно го нагласува во *X и други против Австрија*: „исто како и разликите направени врз основа на пол, разликите кои се засноваат на сексуална ориентација бараат особено сериозни причини за оправдување или, како што се вели понекогаш, особено тешки причини [...]. Онаму каде различниот третман се заснова само на пол или на сексуална ориентација маргината на допуштеност на државата е тесна [...]. Различниот третман заснован само на сексуална ориентација е недозволив според Конвенцијата“.¹⁸⁵ Тој повторно го нагласува принципот искажан во *Gas and Dubois против Франција*, според кој „врската помеѓу двете жени кои живеат заедно, а која прераснала во граѓанско партнерство, и детето кое двете го одгледуваат [...] се смета за семеен живот“.¹⁸⁶

Прашањето за **декриминализација на хомосексуалните врски** е едно од прашањата кои биле разгледувани од меѓународните судови и тела, и за кои не било најдено објективно и разумно оправдување. Во *Toonen против Австралија*, КЧП утврдил дека криминализацијата на консензуалните сексуални односи помеѓу полнолетни лица е дискриминација на основа на сексуална ориентација. Непостоењето на консензус внатре во самата држава за ваквата декриминализација не ја ослободува државата од обврска да преземе чекори во оваа насока.

¹⁸⁴ Види: Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, A/HRC/19/41, 17 November 2011

¹⁸⁵ X and Others v Austria, ECtHR, App.No.19010/07 (2013). пара.99

¹⁸⁶ Gas and Dubois v France, ECtHR, App. No. 25951/07 (2010)

Во *Dudgeon против Велика Британија*, ЕСЧП утврдил дека криминализацијата на хомосексуалните односи е кршење на правото на приватниот живот (во согласност со претходната практика, откако утврдил прекршување на членот 8, ЕСЧП не продолжил да го разгледува тврдењето за прекршување на членот 14).

Во *Interights против Хрватска*, ЕКСП решавал за дискриминација врз основа на сексуална ориентација во **образованието** во Хрватска. Апликантите тврделе дека фактот што дел од материјалите, што се користеле за изборната образовна програма за сексуално образование, содржеле тврдења дека хомосексуалните врски се девијантни појави.¹⁸⁷ ЕКСП утврдил дека државите имаат обврска да спроведат сексуално образование за младите луѓе, и дека тоа сексуално образование треба да биде базирано на научни докази и да биде недискриминациско. За образовни програми или други наставни содржини, без разлика дали се задолжителни или изборни, важи принципот на недискриминација, и принципот на промоција и заштита на човековите права.

Дискриминацијата во практика

Одбивање на пристап до услужни објекти за лица кои се хомосексуалци; пропагирање на нетрпеливост кон сите лица кои немаат хетеросексуална определба како и ширење предрасуди за сите чија сексуална ориентација не е во согласност со доминантната хетеросексуална норма.

¹⁸⁷ Апликантите се жалеле и на други наводи во наставните материјали, и тоа на тврдења дека носење на кондоми не спречува пренос на ХИВ, како и дека мајките, кои не одат на работа, придонесуваат за подобри семејства. Тие, исто така, се жалеле и на отсуството на сексуално образование во училиштата, спротивно на стандардите на ЕСП (рев).

АНЕКС: МЕТОДОЛОГИЈА

За изработката на Водичот, а поаѓајќи од неговата цел, за **форма на истражување** беше избрано формулативно истражување (*exploratory research*). Формулативното истражување нема за цел да тестира хипотеза, туку да даде детален приказ/преглед на предметот на истражувањето,¹⁸⁸ (во овој случај, основите за дискриминација), а целта на истражувањето е да се даде придонес кон разбирањето на правото.¹⁸⁹

Собирањето на податоци беше извршено преку комбиниран метод на собирање на податоци од постојната литература и од теренското истражување. **Постојната литература**, која беше земена предвид, може да се структурира во следните категории: правни документи (домашни закони, меѓународни договори и релевантни *travaux préparatoires*); практика на судови и тела (домашни судови, Комисијата за заштита од дискриминација, Народниот правобранител, меѓународни судови и тела за човекови права); академска литература; и сива литература. При разгледувањето на постојната литература, фокусот беше ставен на литературата која има значење за Европскиот регионален контекст и за основите чие разбирање се покажало како проблематично во практиката. Оваа литература беше собрана преку деск-истражување, спроведено во април и мај 2013 година.

Теренското истражување се состоеше од два дела:

(1) Како замена за методот „фокус групи“, беа организирани две затворени конференции со поканети учесници (една со учесници од државните институции и судовите, а другата со учесници од граѓанскиот сектор). Со ова, се задржа квалитетот на интеракција помеѓу испитаниците за сметка на ригидноста, а се нагласија групната динамика и приватност како слаби страни. Ваков (некласичен) пристап беше избран поради специфичноста на целните групи, временската рамка за изготвување на Водичот и потребата за поквалитетна споредба на податоците добиени од учесниците.

(2) Беа спроведени полу-структурирани интервјуа со избрани испитаници од судовите, националните институции за човекови права, и испитаници од академските институции, а со помош на водич за водење на интервјуата. Истите беа спроведени во август 2013 година.

Податоците беа обработени преку **квалитативна анализа на содржина**. Овој пристап овозможува флексибилна и не многу детално одредена основна тема, која може да биде описно обработена, при што се овозможува зачувување на контекстот, но и на значењето на текстот гледано од перспектива на авторот, со што се овозможува херменетичка анализа.¹⁹⁰

Предвидениот број на страници на Водичот и бројот на основи за дискриминација содржани во ЗСЗД, кои овој Водич треба да ги појасни, беа главни (ограничувачки)

¹⁸⁸ Gary D Bouma and G.B.J. Atkinson, *A Handbook of Social Science Research* (OUP 1995) стр. 110

¹⁸⁹ Gerhard Dannemann 'Comparative Law: Study of Similarities or Differences?' in Mathias Reimann and Reinhard Zimmermann (eds), *The Oxford Handbook of Comparative Law*, (OUP 2006) стр. 405

¹⁹⁰ Alan Bryman, *Social Research Methods* (4thedn, OUP 2012) стр. 560-561

фактори при дизајнирањето на методологијата за изработка на истиот. Беа земени предвид и неопходните концепциски ограничувања, како при собирањето и обработката на потребните податоци, така и при изработката на текстот на Водичот. Овие ограничувања потекнуваат од различните термини за основите за дискриминација кои се користат во домашното законодавство, во меѓународното право и во практиката на меѓународните судови и телата за човекови права, како и во теоријата.

БИБЛИОГРАФИЈА

Книги и трудови

'Handbook on European Non-discrimination Law'. Fundamental Rights Agency and Council of Europe, 2010.

"Non-Discrimination in International Law: A Handbook for Practitioners". Fleetwood, Rachel (Ed). *Interights Website*. <<http://www.interights.org/files/174/Non-Discrimination%20in%20International%20Law%20A%20Handbook%20for%20Practitioners%202011%20Edition.pdf>>. 26.09.2013.

„The legal protection of persons with mental health problems under non-discrimination law; Understanding disability as defined by law and the duty to provide reasonable accommodation in European Union Member States.“ Fundamental Rights Agency (2011). <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1797-FRA-2011-Legal-protection-persons-mental-health-problems-report_EN.pdf>.

Agius, S and Christa Tobler, 'Trans and intersex people. Discrimination on the grounds of sex, gender identity and gender expression', European Network of Legal Experts in the Non-discrimination Field (European Union 2012)

Arnardottir, OM, Equality and Non-Discrimination under the European Convention on Human Rights (Martinus Nijhoff Publishers 2003)

Bernard C and Bob Hepple 'Substantive Equality' (2000) 59 Cambridge Law Journal 562

Boyle K, 'Article 14 Bites At Last' (2006) EHRAC Bulletin Summer 5

Bulmer, M and John Solomos (Eds.), Racism – Oxford Reader (Oxford University Press 1999)

Burri S, Religious Discrimination (Discussion Paper), Legal Seminar 4 October 2011, Approaches to Equality and Non-discrimination Legislation inside and outside the EU.

Butler, R, 'Age-ism: Another Form of Bigotry' *The Gerontologist* (1969), 9, 243-246

Dijk PV and others (Eds.) Theory and Practice of the European Convention on Human Rights (4th edn, Intersentia 2006)

Edel F, The Prohibition of Discrimination under the European Convention on Human Rights (Council of Europe Publishing 2010)

Ellis E, EU Anti-Discrimination Law (Oxford University Press 2005)

Fredman S, 'Reversing Discrimination' (1997) 113 LQR 575

Fredman, S, Discrimination Law (2nd edn, Oxford University Press 2011)

Haris D and others, Law of the European Convention on Human Rights (2nd edn, Oxford University Press 2009)

Henrard K, Non-discrimination and Full and Effective Equality, In Marc Weller (Ed.) Universal Minority Rights (Oxford University Press 2007)

Ilieva, M, 'Supreme Court: Equality body should ex officio establish ground of discrimination [01.07.2013]', *Non-discrimination Network Website*. <<http://www.non-discrimination.net/content/media/BG-Flash%20report-Ex%20officio%20judicial%20identification%20of%20protected%20ground.pdf>>. 10.10.2013

Leach P, Taking a Case to the European Court of Human Rights (3rd edn, Oxford University Press 2011)

Loenen, T and Peter Rodriguez (Eds.) *Non-discrimination Law: Comparative Perspectives*, (Kluwer Law International 1999)

Machnyikova Z and Lanna Hollo, *The Principles of Non-Discrimination and the Full and Effective Equality and Political Participation*, In Weller, Mark (Ed.) *Political Participation of Minorities* (Oxford University Press 2010)

Makkonen, T, 'Multiple, Compound and Intersectional Discrimination: Bringing the Experiences of the Most Marginalized to the Fore' Institute For Human Rights, Åbo Akademi University (April 2002). <<http://cilvektiesibas.org.lv/site/attachments/01/02/2012/timo.pdf>>. 20.09.2013

McCrudden C, 'Rethinking Positive Action', 15 *Industrial Law Journal* 1 (1986) 219

O'Conneide, C, 'Positive Action and EU Law' (ERA Academy of EU Law, November 2011) <http://www.era-comm.eu/oldoku/SNLLaw/04_Positive_action/2011-111DV20-O'Conneide_EN.pdf>

O'Connell R, *Cinderella comes to the Ball: Art 14 and the right to non-discrimination in the ECHR*, 29 *Legal Studies* 2 (2009) 211

Paul C, and Grainne de Burca, *EU Law – Texts, Cases and Materials* (5th edn, Oxford University Press 2011)

Persons with albinism - Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. A/HRC/24/57

Reid K, *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights* (4th edn, Sweet and Maxwell 2011)

Schiek, D, and others (Eds.) *Non-discrimination Law – Cases Materials and Text on National, Supranational, and International* (Hart Publishing 2007)

Tannock S, *The problem of education-based discrimination*, *British Journal of Sociology of Education*, 29:5 (2008)

Tridimas T, *The General Principles of EU Law* (2nd edn, Oxford University Press 2007)

Vickers L (presentation). "The Relationship Between Religion, Race and Ethnicity". Non-Discrimination Network Website. <http://www.non-discrimination.net/content/media/Vickers_Lucy_Presentation.pdf>. 26.09.2013

White R and Clare Ovey, *The European Convention on Human Rights* (5thedn, Oxford University Press 2010)

Јовановска – Брезовска Е, *Еднаквоста како основно право* (ФИООМ 2011)

Најчевска М и Беќим Кадрју, *Поимовник на изрази поврзани со дискриминацијата* (ОСБЕ и МЦМС 2008)

Фаркаш, Л и Симеон Петровски, *Прирачник за обука на судии за антидискриминациското законодавство* (ОБСЕ 2012)

Релевантни случаи на ЕСЧП

97 members of the Gladni Congregation of Jehovah's Witnesses v Georgia (2008) 46 EHRR 30

Abdulaziz, Cabales and Balkandali v UK (1985) 7 EHRR 471

Airey v Ireland (1979) 2 EHRR 305

Aksu v Turkey [GC] ECHR (15.02.2012)

Alajos Kiss v Hungary [2nd Section] ECHR (20.05.2010)
Angelova and Iliev v Bulgaria (2008) 47 EHRR 7
Botta v Italy (1998) 26 EHRR 241
Burden v United Kingdom (2008) 47 EHRR 38
Carson v UK (2010) 51 EHRR 13
Case "Relating to Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages In Education In Belgium"
v Belgium (1979-80) 1 EHRR 252
Chapman v United Kingdom (2001) 33 EHRR 399
Chassagnou v France (2000) 29 EHRR 615
Connors v United Kingdom (2005) 40 EHRR 9
Cyprus v Tukey (2002) 35 EHRR 30
DH and Others v The Czech Republic (2008) 47 EHRR 3
Farkas v Romania, ECtHR (14.09.2010)
Gas and Dubois v France, ECtHR, App. No. 25951/07 (2010)
Gaygusuz v Austria (1997) 23 EHRR 364
Gillow v United Kingdom (1989) 11 EHRR 335
Glor v Switzerland (No.13444/04) ECtHR First Section Judgment (2009)
GN v Italy, ECtHR, App.No. 43134/05 (2009)
Guerra and Others v Italy (1998) 26 EHRR 357
Handyside v United Kingdom (1976) 1 EHRR 737
Hoffmann v Austria, (1994) 17 EHRR 293
Horváth and Kiss v Hungary. ECtHR (CJ), App. No. 11146/11, 29.01.2013
Hugh Jordan v United Kingdom (2003) 37 EHRR 52
I.B. v Greece.ECtHR (1st Section), App.No. 552/10 (03.10.2013)
Inze v Austria (1988) 10 EHRR 394
Jakobski v Poland (2010) 30 BHRC 417
Jones v UK, ECtHR, App.No.42639/04, (2005)
Karner v Austria (2003) 38 EHRR 24
Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v Denmark (1979-90), 1 EHRR 711
Kokkinakis v Greece, (1994) 17 EHRR 397
Konstantin Markin v Russia (No.30078/06) ECtHR First Section Judgment (2010)
Konstantin Markin v Russia (No.30078/06) ECtHR Grand Chamber Judgment (2012)
Laduna v Slovakia, ECtHR, App No 31827/02, 13.12.2011
Larkos v Cyprus (1999) 30 EHRR 597
Lautsi & Others v Italy, ECtHR [GC], no. 30814/06, 18 March 2011
Lavida and Others v Greece, ECtHR (1st Division), App. No. 7973/10, 30.08.2013
Leyla Şahin v Turkey (2007) 44 EHRR 5

Lindsay v UK App no 11089/84 (EComm 16 August 1984)
 Luczak v Poland, ECtHR (4th Section) App. No. 77782/01, 27.11.2007
 Marckx v Belgium (1979) 2 EHRR 330
 Mathieu-Mohin и Clerfayt v Belgium (1987) 10 EHRR 1
 Milanovic v Serbia, ECtHR, App. No. 44614/07, 14.12.2010
 Munoz Diaz v Spain (2010) 50 EHRR 49
 Nachova and others v Bulgaria (2006) 42 EHRR 933.
 Opuz v Turkey (2010) 50 EHRR 28
 Oršuš and others v Croatia (2009) 49 EHRR 26
 Özgürlük Ve Dayanışma Partisi (ÖDP) v Turkey, ECtHR, App. No. 7819/03 (2012)
 Petrovic v Austria (2001) 33 EHRR 14
 Ponomaryovi v Bulgaria, ECtHR (4th section), App. No. 5335/05, 21.06.2011
 Posti and Rahko v Finland (2003) 37 EHRR 158
 Pretty v UK (2002) 35 EHRR
 Rasmussen v Denmark (1984) 7 EHRR 371
 Redfearn v UK (2013) 57 EHRR 2
 Sampanis et Autres v Greece app no 32526/05 (ECHR, 05 June 2008)
 Savez Crkava Riječ zivota and Others v Croatia, ECtHR, App. No. 7798/08 (09.12.2010)
 Sejdić and Finci v BiH, ECtHR [GC], App. nos. 27996/06 и 34836/06 (22.12.2009)
 Serife Yigit v Turkey (2011) 53 EHRR 25
 Sheffield and Horsham v UK (1998) 27 EHRR 163
 Sidabras and Dzjautas v Lithuania (2004) 42 EHRR 104
 SL v Austria (2003) 37 EHRR 799
 Stec v UK (2006) 43 EHRR 47
 Thlimmenos v Greece (2001) 31 EHRR 411
 Timishev v Russia (2007) 44 EHRR 776
 Van der Musselle v Belgium (1984) 6 EHRR 163
 Vučković and Others v Serbia app no 17153/11 [SS] ECtHR (28.08.2012)
 Wagner v Luxembourg, App.No.76240/01, 28.06.2007.
 Willis v UK (2002) 35 EHRR 21
 X and Others v Austria, ECtHR, App.No. 19010/07 (2013)
 ZarbAdamivMalta (2006) 44 EHRR 49

Релевантни случаи на СПЕУ

Case 152/73 Sotgiu v Deutsche Bundespost [1974] ECR 153

Case 171/88 Ingrid Rinner-Kühn v FWW Spezial Gebäudereinigung GmbH & Co. KG [1989] ECR 2743

Case 96/80 Jenkins v Kingsgate (Clothing Productions) Ltd [1981] ECR 911

Case C-104/09 Roca Alvarez v Sesa Start Espana ETT SA [2011] 1 CMLR 28

Case C-13/05 Sonia Chacon Navas v Eurest Colectividades SA

Case C-13/94 P v S and Cornwall County Council [1996] ECR I-2143

Case C-144/04 Werner Mangold v Rüdiger Helm

Case C-158/97 Badeck and Others [2000] ECR I-1875

Case C-167/97 R. v Secretary of State for Employment Ex p. Seymour-Smith [1999] ECR I-623

Case C-170/84 Bilka-Kaufhaus GmbH v Weber Von Hartz [1986] ECR 1607

Case C-224/01 Kobler v Republik Österreich

Case C-237/94 O'Flynn v Adjudication Officer [1996] 3 CMLR 103 (ECJ)

Case C-243/95 Hill & Stapleton v The Revenue Commissioners and The Department of Finance [1998] ECR I-3739

Case C-243/95 Kathleen Hill and Ann Stapleton v The Revenue Commissioners and Department of Finance [1998] ECR 1998

Case C-249/96 Grant v South West Trains

Case C-278/94 Commission of the European Communities v Belgium

Case C-282/10 Maribel Dominguez v Centre informatique du Centre Ouest Atlantique, Préfet de la région Centre

Case C-287/03 Commission of the European Communities v Belgium

Case C-303/06 Coleman v Attridge Law and Steve Law

Case C-312/86 Commission v France [1988] ECR 6315

Case C-315/94 De Vos v Stadt Bielefeld

Case C-319/03 Briheche v Ministre de l'Interieur [2004] ECR I-8807

Case C-32/93 Carole Louise Webb v EMO Air Cargo (UK) Ltd.

Case C-399/92 Stadt Lengerich and Angelika Helmig

Case C-4/73 Nold Kohlen und Baustoffgrosshandlung v Commission (1974) ECR 491

Case C-407/98 Katarina Abrahamsson and Leif Anderson v Elisabet Fogelqvist [2000] ECR I-5539

Case C-409/95 Marschall v Land Nordrhein-Westfalen [1997] ECR I-6363

Case C-43/75 Defrenne v Sabena (1976) ECR 455

Case C-44/12: Reference for a preliminary ruling from Court of Session (Scotland), Edinburgh (United Kingdom) made on 30 January 2012 — Andrius Kulikauskas v Macduff Shellfish Limited, Duncan Watt, *Eur-lex*, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:109:0006:01:EN:HTML>> 10.10.2012

Case C-450/93 Kalanke v Freie and Hansestadt remen (1995)

Case C-476/99 Lommers v Minister van Landbouw

Case C-506/06 Sabine Mayr v Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG

Case C-54/07 Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV

Case C-54/07 Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding v Firma Feryn NV

Case C-555/07 Seda Kückdeveci v Swedex GmbH & Co. KG

Case C-57/96 Meints v Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij [1997] ECR I-6689

Case C-70/05 Commission of the European Communities v the Grand Duchess of Luxembourg

Case C-79/99 Schnorbus v Land Hessen [2000] ECR I-10997

Други случаи

A.S. v Hungary (CEDAW), Communication No. 04/2004

A.T. v Hungary (CEDAW), Communication No. 02/2003

A.W.R.A.P. v Denmark (CERD), Communication No. 37/2006

Alyne da Silva Pimentel v Brazil (CEDAW), Communication No. 17/2008

Antonina Ignatane v Latvia (HRC), Communication No. 884/1999

Aurélio Gonçalves et al. v Portugal (HRC), Communication No. 1565/2007

Ballantyne et al v Canada (HRC), Communication Nos. 359/1989, 385/1989

Bulgarian Supreme Administrative Court decision: Ruling N 1177 of 24.01.2013 in case No.12871/2010

COHRE v Italy (ECSR), Collective Complaint No. 58/2009

European Roma Rights Centre v Portugal (ECSR), Complaint No. 61/2010

Ibrahima Gueye et al. v France (HRC), Communication No. 196/1985

Interights v Croatia (ECSR), Complaint No. 45/2007

J.G.A. Diergaardt (late Captain of the Rehoboth Baster Community) et al. v Namibia (HRC), Communication No. 760/1997

Kamal Quereshi v Denmark (CERD), Communication No. 27/2002

L.C. v Peru (CEDAW), Communication No. 22/2009

L.R. et al. v Slovakia (CERD), Communication No. 31/2003

Lassiter, US Supreme Court 1959, 51–52.

<<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/360/45/case.html>>. 17.09.2013

Love v Australia (HRC), Communication No. 983/2001

Manuel Wackenheim v France (HRC), Communication No. 854/1999

Murat Er v Denmark (CERD), Communication No. 40/2007

P.S.N. v Denmark (CERD), Communication No. 36/2006

Rubén Santiago Hinostroza Solís v Peru (HRC), Communication No. 1016/2001

S. W. M. Broeks v The Netherlands (CEDAW), Communication No. 172/1984

Sandra Lovelace v Canada (HRC), Communication No. 24/1977

Schmitz-de-Jong v the Netherlands (HRC), Communication No. 855/1999
 Shirin Aumeeruddy-Cziffra and 19 other Mauritian women v Mauritius (HRC), Communication No. R.9/35
 The case of Zsolt Bujdosó and Five Others v Hungary (CRPD), Communication No. 4/2011
 Toonen v Australia (HRC), Communication No. 488/1992
 Vertido v the Philippines (CEDAW), Communication No. 18/2008
 Viktor Korneenko, on his own behalf and on behalf of Aleksindar Milinkevich v Belarus (HRC), Communication No. 1553/2007
 Young v Australia (HRC), Communication No. 941/2000
 Zentralrat Deutscher Sinti und Roma et al. v Germany (CERD), Communication No. 38/2006

Правни текстови

Constitution of the World Health Organization. *WHO Website*.
 <http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf> 01.10.2013

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950)

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (18.12.1979)

Convention on the Rights of Persons with Disabilities (13.12.2006)

Convention on the Rights of the Child (20.11.1989)

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Eur-lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:EN:HTML>> 01.10.2013

Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Eur-lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML>> 01.10.2013

Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services. *Eur-lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0113:EN:HTML>> 01.10.2013

Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women. *Eur-Lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31975L0117:EN:HTML>> 01.10.2013

Council Directive 97/80/EC of 15 December 1997 on the burden of proof in cases of discrimination based on sex. *Eur-lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0080:EN:HTML>> 01.10.2013

Council Directive of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions. *Eur-Lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31976L0207:EN:HTML>> 01.10.2013

Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast). *Eur-lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?checktexts=checkbox&val=430497>> 01.10.2013

ECRI General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination. *Council of Europe Website*.

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n7/ecri03-8%20recommendation%20nr%207.pdf> 01.10.2013

European Charter for Regional or Minority Languages. *Council of Europe Website*.

<<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=8&DF=&CL=ENG>> 01.10.2013

Explanations relating to the Charter of Fundamental Rights (2007/C 303/02) 2007 *Eur-lex*

<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303EN.01001701.htm#Note_E0001_e_xpl> 01.10.2013

Framework Convention for the Protection of National Minorities (01.02.1995)

General Comment No. 18, Non-discrimination, United Nations Human Rights Committee

General Comment No. 20, Non-discrimination in economic, social and cultural rights, United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights

General Recommendation No. 25, United Nations Committee against Racial Discrimination

International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (21.12.1965)

International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (18.12.1990)

International Covenant on Civil and Political Rights (16.12.1966)

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (16.12.1966)

Proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation, *Eur-lex*

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0426:FIN:EN:HTML>> 01.10.2013

Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – Explanatory Report. *Council of Europe Website*.

<<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/177.htm>> 01.10.2013

The Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Eur-lex*. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>>

01.10.2013

Universal Declaration of Human Rights (10.12.1948)

Yogyakarta Principles. *Yogyakarta Principles Website*.

<http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.htm>. 28.09.2013

Закон за спречување и заштита од дискриминација. Службен весник на Република Македонија бр.50/2010, Одлука на Уставен суд У.бр.82/2010 (15.09.2010)

Устав на Република Македонија. Службен весник на Република Македонија (1991 и XXXII амандмани)

Веб-страници

CURIA Portal - European Court of Justice: <curia.europa.eu>

EurLex - Access to European Union Law: <<http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>>

European Court of Human Rights: <http://www.echr.coe.int/ECHR/homepage_en>

European Network of Legal Experts in the Non-discrimination Field: <<http://www.non-discrimination.net/>>

HUDOC Portal: <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>>

SIM Documentation Centre – Case Law Database:

<http://sim.law.uu.nl/sim/Dochome.nsf/aedb8166f5bb4158c1256640002fb9d1/df84cef5246f085c12566400041d97d?OpenDocument>

Методологија

Bouma, Gary D and G.B.J. Atkinson, *A Handbook of Social Science Research – A Comprehensive and Practical Guide for Students* (Oxford University Press 1995)

Bryman, Alan, *Social Research Methods* (4th edn, Oxford University Press 2012)

Dannemann, Gerhard, 'Comparative Law: Study of Similarities or Differences?' in Reimann, Mathias and Reinhard Zimmermann, *The Oxford Handbook of Comparative Law* (Oxford University Press 2006)

Wilkinson, David, *The Researcher's Toolkit* (Routledge 2000)